RAPPORT

# Hur SOS Barnbyars mentorprogram motsvarar unga migranters behov och förväntningar

**Åsa Källström och Maria Moberg Stephenson**

Working Papers and Reports Social work 15 I ÖREBRO 2019

ÖREBRO UNIVERSITET

Editors: Björn Johansson och Daniel Uhnoo

## Innehåll

**INLEDNING OCH KUNSKAPSLÄGET** ..... 5
Unga migranters situation och behov ..... 6
Sociala stödprogram för unga migranter ..... 10
Mentorskap – relationsbaserat socialt arbete ..... 11
Ungdomar och socialt arbete ..... 14
Begreppsutredning ..... 16
Syfte och frågeställningar ..... 18

**METOD** ..... 18
Semi-strukturerade intervjuer som utvärderingsinstrument ..... 19
Datainsamlingsprocedur ..... 21
Etik i forskning med unga migranter ..... 22

**RESULTAT** ..... 23
Mentorprogrammet ..... 23
Mentorprogrammets mål ..... 24
Mentorprogrammets arbetssätt och uppbyggnad ..... 24
Relationens roll i mentorskapet ..... 26
De individuella målen visavi mentorprogrammets mål och gruppaktiviteter ..... 27
Uppehållstillståndsfrågan ..... 28
Hur motsvarar mentorprogrammet de behov som unga migranter har? ..... 29
De behov mentorprogrammet tydligt adresserar ..... 30
De behov det är otydligt eller tveksamt om mentorprogrammet adresserar ..... 30
Ungdomarnas förväntningar på programmet ..... 32
Arbete ..... 33
Svenska språket ..... 33
Skolan ..... 34
Slutsatser: Hur motsvarar mentorprogrammet målgruppens behov och förväntningar? ..... 35

**DISKUSSION: MENTORPROGRAMMETS POTENTIELLA BETYDELSE FÖR UNGA MIGRANTERS ETABLERING I DET SVENSKA SAMHÄLLET** ..... 38
Metoddiskussion ..... 40
Unga migranter som ”problemgrupp” ..... 42

**REFERENSER** ..... 45

# Inledning och kunskapsläget

De senaste 10 åren har ca 1.000–4.000 ungdomar migrerat till Sverige utan sina föräldrar (s.k. ”ensamkommande”), med en tillfällig ökning till ca 35.000 år 2015 (Migrationsverket 2016a). För både dessa ungdomar själva och Sverige är det viktigt att de inkluderas i och känner tillhörighet till det svenska samhället. Detta inbegriper att de inkluderas och etablerar sig (t.ex. kunskapsmässigt, försörjningsmässigt och socialt) i det svenska samhället. Även om de kan ha såväl en god man, som socialsekreterare och familjehem, så kan avsaknaden av en målsman på plats, göra att de behöver särskilt stöd med detta. I Sverige får ensamkommande ungdomar stöd av kommunal socialtjänst, som också tillhandahåller vård och bostad genom placering i HVB-hem eller familjehem. Det finns dessutom en ökning av icke-statliga organisationer som tillhandahåller mentorskap och socialt stöd till denna grupp ungdomar. Det saknas dock utvärderingsforskning om socialpolitiken rörande detta och om huruvida specifika insatser gynnar hälsan, välbefinnandet och en positiv utveckling av unga migranter i Europa. Det finns stora kunskapsluckor avseende vägar till motståndskraft och för att bedöma effekterna av specifika insatser som kan vara effektiva för att förbättra situationen för dessa ungdomar (Hjern & Kadir 2018).

SOS Barnbyar har utvecklat ett program med utbildade, erfarna och avlönade mentorer för att hjälpa dem. Deras mentorsmodell består av nätverkande, lärande, familjestärkande samt empowerment (SOS Barnbyar Verksamhetsplan 2016/17). Målgruppen är ungdomar i samhällsvård som behöver stöd i sin etablering i det svenska samhället, närmare bestämt unga som är e-bo-placerade, det vill säga placerade i eget boende hos anhöriga, d.v.s. vänner eller släktingar (till skillnad från ABO, som är ordnat av Migrationsverket).

Men kunskapen är begränsad, både om hur dessa ungdomar generellt utvecklar sin känsla av tillhörande och hur väl olika sociala insatser, som SOS Barnbyars mentorsprogram, matchar deras behov och kan bidra till en positiv utveckling. Därför uppdrog SOS Barnbyar åt Örebro universitet att göra den utvärdering av mentorsverksamheten som denna rapport är ett resultat av. Utvärderingen designades av Örebro universitet. Projektledare var Åsa Källström, professor i socialt arbete, och projektmedarbetare var Maria Moberg Stephenson, doktorand i socialt arbete, båda vid institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete.

Utvärderingens fokus är således ett mentorsprogram för ensamkommande unga. De olika forskningsfält som därmed är nödvändiga att ta

avstamp i är de om unga migranters situation och behov, mentorers potentiella betydelse för förändring/relationsbaserat socialt arbete samt vilka särskilda hänsyn som behöver tas när det är just ungdomar som är föremål för sociala stödinsatser.

## Unga migranters situation och behov

Påtvingad migration innebär för ensamkommande ungdomar att de har upplevt både en flytt och separation från familje- och sociala nätverk i sändningslandet (se Wernesjö 2015). Dessa barn och ungdomar ofta kommer från länder med kollapsade vårdsystem, är överväldigade av konflikter och katastrofer, har upplevt konsekvenserna av förstörd infrastruktur och anländer efter långa och svåra resor med begränsad eller ingen tillgång till vård och möter i det nya landet obekanta och ofta fientliga miljöer (Hjern & Kadir 2018). Men fastän det finns rikliga bevis på att nyanlända unga migranter löper hög risk för psykiska och psykosociala problem har långtidsstudier av flyktingbarn i Skandinavien under 1990-talet visat att den höga frekvensen av internaliserande symtom vid ankomst i destinationslandet tenderade att blekna långsamt över tiden (Montgomery 2011) och det finns också tecken på att ensamkommande ungdomar ofta har betydande resurser och anländer med en klar vision om en positiv framtid i det nya landet trots det lidande de kan ha uthärdat (Eide & Hjern 2013). Internationellt finns flera studier som kan ge en fördjupad förståelse om unga migranters, och i synnerhet ensamkommande ungas, situation och behov. Exempelvis fann Kohli och Mather att ”längtan någonstans och till någon passar behovet av att ha tillhörigheter som symboliserar en framgångsrik övergång från en tid med djup sårbarhet för en period av släkting sammanhållning och lugn efter stormen”(2003: 205). De föreslår att en förlust av känsla av tillhörighet för ensamkommande barn vid ankomsten till ett nytt land gör dem mer sårbara i en ny miljö utan förbindelser. Barnen kan ha förlorat sin förmåga att känna sig ansvariga för sina liv efter ett eventuellt traumatiserande förflutet, och som främlingar i ett nytt land.

I en senare studie fann Kohli (2011) att för att få ett stabilt liv efter ankomsten i ett nytt land, med alla de osäkerheter som följer med detta, måste ensamkommande ungdomar känna tillhörighet, säkerhet/trygghet och framgång. Kohli konstaterar i en översyn av befintlig litteratur om dessa tre dimensioner när det gäller stöd till ensamkommande ungdomar att säkerheten kommer med positivt besked om asylansökan och tillförlitliga och praktiskt stödjande socialarbetare.

Detta bekräftas av Chase (2013), som fann att tillhörighet i Storbritannien är kopplad till ungas rädsla för förlust av tillhörighet vid utvisning. Chase föreslår att trygghet är en viktig komponent för att förstå välbefinnande. En kvalitativ studie av unga män i London, som anlände som ensamkommande, visar att deras relationer på en plats som känns som hemma i samhället och rutiner kan skapa en känsla av tillhörighet (Muir & Gannon 2016). Detta har i sin tur positiv inverkan på det psykosociala välbefinnandet. En känsla av tillhörighet är således kopplad till ungdomars uppfattningar av välbefinnande. Studien konstaterar också att en restriktiv byråkrati, särskilt invandringskontroll, gör att ungdomar känner sig alienerade, kriminaliserade och kontrollerade.

Enligt Jani med kollegor (2016) har även det framtidshopp ensamkommande unga asylsökande i USA upplever avgörande betydelse för deras integrering i sitt nya samhälle och deras välbefinnande och utveckling av motståndskraft. En stabil levnadsmiljö är med andra ord också viktig för ungas integrationsprocesser. Sirriyeh (2013) fann, i linje med detta, att om fosteromsorgen är framgångsrik, så minskar risken för oro angående isolering och tillgång till stöd och god vård. Att etablera sociala relationer är med andra ord också en viktig del av ungdomens tillhörighet, och trots att fosterfamiljer inte ersätter förbindelserna med ungdomars födelsefamiljer, fann Sirriyeh att fosterföräldrar och ungdomar kan använda familjehandlingar för att utveckla nya kreativa ”släktskapsband” (2013).

Fastän Sverige har välkomnat relativt många ensamkommande ungdomar, så har lite forskning ägnats åt att förstå deras situation och behov (Brunnberg m.fl. 2011). Forskare har konstaterat att dessa ungdomar går igenom en process som innebär att de måste etablera sin nya vuxenidentitet inom en ny social och kulturell kontext (se Hwang & Wängqvist 2014, Johansson m.fl. 2013). Wernesjö (2015) finner i en kvalitativ studie om hem och tillhörighet bland ensamkommande ungdomar i Sverige, att deras tillhörighet förhandlas genom sociala relationer, uteslutningsförfaranden, rasism och hur andra framställer ungdomarna som främlingar. Wernesjö drar slutsatsen att tillhörigheten inte är fast, utan snarare en komplex process. Wernesjös studie (2015) visar att ensamkommande ungdomars känsla av tillhörighet försvåras av att de inte ses som en del av samhället.

Många har flytt hemlandet på grund av krig eller politiska konflikter och många har upplevt eller bevittnat hot, misshandel, våld, tortyr och/eller krig (Aytar & Brunnberg 2016). Men baserat på en bred och systematisk granskning fann Brunnberg med kollegor (2011) att de som grupp inte bara är sårbara, utan också resursstarka och motståndskraftiga. Hur någon

reagerar på en händelse eller situation kan dock bero på många aspekter och det är stor variation i vad unga kan ha upplevt och vilka förutsättningar de kan ha att hantera det. En del ensamkommande ungdomar anpassar sig snabbt till sitt nya land, anda långsammare (Wallin & Ahlström 2005). Vid bedömning av en ung persons stödbehov kan det vara viktigt att utröna de specifika upplevelser hen har haft.

När dessa ungdomar upplever brist på kontroll över sitt eget liv och att ingen tar ansvar för dem kan känslor av ensamhet uppstå (Herz & Lalander 2017). Sådana känslor kan minska eller öka i kontakten med stödjande verksamheter. Avslutningsvis kan det därmed vara svårt för ungdomar att bibehålla sin motivation under asylprocessen när de inte vet om de får stanna kvar i Sverige. Den svenska regeringen införde 2016 en tillfällig asyllag på tre år där endast tillfälligt uppehållstillstånd beviljas (Migrationsverket 2016b). Att inte veta om de kan stanna kvar Sverige när dessa löper ut kan ytterligare försvåra situationen för dessa ungdomar.

En anledning till svårigheterna med integration är den offentliga och officiella kategoriseringen av ungdomar som migrerat på egen hand som ”andra”. Idéer om nationalitet, tillhörighet och vem som tillåts medlemskap i samhällsgemenskapen utmanar vilka rättigheter de unga ska få tillgång till. Sinha och Uppal (2009) fann i en intervjustudie att ensamkommande unga i London blev positionerade som ”lesser youth”, vilket fick konsekvenser för deras möjligheter att få tillgång till utbildning, hälso- och sjukvård, fastän alla minderåriga har rätt till detta.

Söderqvist (2014) fann att ensamkommande ungdomar förhandlar om sina identiteter i relation till både deras etniska minoritet och synen på svenskhet, både från sitt eget perspektiv och andras, och att tillhörigheten är kopplad till antingen ursprungslandet eller mottagarlandet, såväl som en syn på kultur som statisk. I en kvalitativ intervju studie med barn inom ett transnationellt sammanhang fann Wernesjö (2014) att deras tillhörighet och position i Sverige kan förstås som villkorad. De kategoriseras ibland som ”utsatta offer”, ”farliga unga” eller ”strategiska invandrare”, på sätt som signalerar xenofobi eller kan leda till diskriminering (Stretmo 2014). I Sverige fann också Zetterqvist Nelson och Hagström (2016) att det svenska skolsystemet inte är anpassat för ensamkommande ungdomar. Till exempel förbereder skolor klasser för unga migranter i separata korridorer, vilket distanserar dem från övriga elever (Socialstyrelsen 2013b). Därför kan deras skolgång i Sverige bli onödigt lång och ibland avslutas den inte, vilket har negativa effekter på deras incitament att skaffa arbete. Wimelius med

kollegor (2017) fann en bristande sammankoppling mellan ensamkommande ungas mikro-, meso- och makrosystem samt mellan olika mikrosystem, vilket de såg kunde vara en början på strukturell segregering. I skolan till exempel placerades ensamkommande barn i en separat byggnad som resulterade i brist på interaktion med andra barn i skolan, vilket är ett exempel på vad som kan ses som en motsättning mot integrationen. Mot bakgrund av detta fann Eriksson med kollegor (2016) att sociala relationer med landsmän är viktiga för dem och kom till slutsatsen att nya sätt att arbeta med dessa ungdomar måste utvecklas.

Integration, inkluderat både migrantens självförsörjning och subjektiva känsla av tillhörighet, kräver att man bygger relationer med människor. Att prata med andra kan motverka de negativa effekterna av svåra upplevelser (Graham-Bermann m.fl. 2011). Att prata med föräldrar och kamrater kan dock vara svårt för ensamkommande ungdomar. Också andra sociala relationer är svåra att etablera för ensamkommande ungdomar, på grund av bland annat språkbarriärer (Aytar & Brunnberg 2016, Zetterqvist Nelson & Hagström 2016). Även om e-bo-placering kan ge ungdomar viss trygghet så finns det också en risk för isolering och att möjligheterna att etablera sig i Sverige försvåras (Socialstyrelsen 2017). Den lag som ger möjlighet till e-bo-placering har kritiserats och den svenska regeringen föreslog i slutet av 2017 att lagen bör begränsas för att bekämpa segregering, vilket tyder på att många av dessa placeringar ligger i samma områden (Edliden 2017). Många e-bo-placeringar äger rum i stadsdelar i större städer, som har blivit bedömda som ”utsatta områden” eller "särskilt utsatta områden" av den svenska polisen. Det är områden med låg socioekonomisk status, överbefolkning, mycket kriminalitet, parallella sociala strukturer och religiösa fundamentalistiska influenser och brottslingar har en social påverkan på lokalsamhället som genererar osäkerhet bland de lokala invånarna (Polismyndigheten 2017). Ett alternativt sätt att hjälpa ensamkommande unga är genom relationsbaserat socialt arbete såsom mentorskap.

Detta är med andra ord den grupp av ungdomar som SOS Barnbyars mentorprogram riktar sig mot. Wernesjö (2015) menar att det behövs forskning om hur den svenska mottagningens organisering och omhändertagande av ensamkommande ungdomar erbjuder förutsättningar för barn och unga att utveckla en känsla av tillhörighet. Herz och Lalander påpekar att det är viktigt att inkludera dessa ungdomar själva i politiska beslut som rör dem för att definiera vilka deras behov är (2017).

## Sociala stödprogram för unga migranter

Vi har inte lyckats hitta några stödprogram som direkt motsvarar SOS Barnbyars syfte och målgrupp, men Hjern och Kadir (2018) listar ett antal program som testats för att stödja unga migranter, varav de vi bedömer mest intressanta när det gäller SOS Barnbyars mentorprogram presenteras kort nedan:

”Teaching Recovery Techniques” är en psykosocial intervention för flyktingar och asylsökande barn som har haft traumatiska händelser av t.ex. krig eller katastrofer. Barnen deltar i gruppsessioner som syftar till att förbättra deras emotionella reglering, coping-strategier och problemlösningstekniker, och att hjälpa barnen att uttrycka sig. Denna metod har visat sig bland annat minska barnens psykosociala problem och posttraumatiska symptom. Nyligen har den också anpassats till ensamkommande barn, med positiva effekter på deras symtomnivåer. Detta program är dock huvudsakligen inriktat mot att med psykoedukativa metoder hjälpa unga migranter hantera sina traumatiska upplevelser, vilket inte är syftet med SOS Barnbyars mentorprogram.

”Ladnaan” är ett 12-veckors kulturellt anpassat föräldrahjälpsprogram kombinerat med medborgarorientering för Somalien-födda föräldrar som bor i Sverige. Programmet bygger på det väletablerade moderprogrammet Connect, men har anpassats till vilka föräldrautmaningar somaliska föräldrar i Sverige upplever i det nya samhället. Programmet består av veckovisa gruppbaserade sessioner och leds av en utbildare av somaliskt ursprung. Föräldrar som deltagit i programmet visade sig i en randomiserad controllerad studie ha högre föräldrakompetens och föräldratillfredsställelse och betydande förbättring av beteendemässiga problem bland barnen efter programmet. Detta gällde dock barn i åldern 11–16 år, således något yngre än SOS Barnbyars målgrupp och är dessutom riktat till somaliska föräldrar, vilket är en betydligt mer begränsad grupp än SOS Barnbyars.

”Hearing All Voices” var ett pilotprojekt som genomförts av Child to Child i London och som syftade till att öka social integration, engagemang i utbildningsaktiviteter och socialt deltagande bland utsatta ungdomar, med särskilt fokus på flyktingar, invandrare och asylsökande ungdomar. Elever i åldern 16–18 år identifierade ett socialt problem som de ville ta itu med, undersökte frågan, utformade en intervention, genomförde den, utvärderade resultaten och identifierade framtida behov. För att utrusta eleverna för sina projekt gavs de utbildning i engelska och i aktiviteter som syftar till att förbättra deras handlingsförmåga, kommunikation och lagarbete. Under de tre åren projektet pågick utvecklade grupperna projekt riktade mot bl.a.

gatusäkerhet, knivbrott, hemlöshet, skolmobbning och vård av Ebola-föräldralösa barn. I slutet av projektet rapporterade eleverna förbättrat självförtroende och känsla av självvärde, en ökad känsla av kontroll över sina liv och förbättrad förmåga att initiera samtal med vuxna. Deras lärare noterade betydande förbättringar i elevernas kommunikation, förmåga att arbeta i grupper och ökad solidaritet och ömsesidigt stöd. Projektet ses som ett exempel på ett framgångsrikt sätt för yrkesverksamma som arbetar med ungdomar att förstå och utgå från deras behov. Utvärderingar av detta projekt visade förbättrade relationer och livskvalifikationer bland ungdomarna plus ökat engagemang med skola och samhälle. Fastän detta program oss veterligen inte testats i Sverige verkar det riktat mot snarlika processer och förmågor som SOS Barnbyars mentorprogram och kan därför, i ett längre lopp, vara ett intressant jämförelseprogram.

”Pharos skolprogram” är ett klassrumsprogram i Nederländerna focuserat på att främja socialt deltagande bland migrantbarn med värdsamhällets barn och vuxna samtidigt som man ger individuell uppmärksamhet enligt barnets behov. Programmet erbjuds i skolor för flyktingar och asylsökande barn. Lärarna är utbildade i undervisningstekniker för barn på varje utvecklingsnivå. Teknikerna inkluderar verbala och icke-verbala aktiviteter, med uppmärksamhet på tidigare och nuvarande liv, identitet, känslor av tillit och säkerhet, samt utveckling av handlingsförmåga hos barnen. I en version av programmet i Storbritannien ingår också tjänster från flyktingorganisationer. Möjligen kan även detta vara intressant för SOS Barnbyars del.

Även om vi således inte funnit något interventionsprogram som direkt motsvarar SOS Barnbyars syfte och målgrupp, så kan dessa program vara intressanta för SOS Barnbyar att lära av.

## Mentorskap – relationsbaserat socialt arbete

Kohli och Mather (2003) fann att socialarbetare i Storbritannien kan vara ett stöd för att hantera tidigare erfarenheter, nuvarande behov och hjälpa ensamkommande unga i en riktning mot framtiden. Deveci (2012) poängterar att det är viktigt att relationen mellan socialarbetare och ungdom är både praktik-baserad och personlig för att den ska kunna hjälpa den unga att utveckla en känsla av tillhörighet och trygghet.

En studie i Sverige visar att socialt arbete kan stärka ensamkommande ungdomar på så sätt att deras sociala relationer med andra ungdomar och förmåga att planera och anpassa sig förbättras, och att deras traumatiska upplevelser delvis bearbetas (Aytar & Brunnberg 2016). Efter flera år i

Sverige deltog de dock i begränsad utsträckning i föreningar och fritidsaktiviteter och några led fortfarande av psykisk ohälsa.

Herz och Lalander (2018) fann att socialarbetare i ensamkommande ungas ögon tenderar att bli en slags åskådare, en myndighetsrepresentant som inte spelar någon aktiv roll i de ungas vardagsliv, förutom när de dyker upp för att fatta avgörande beslut om dem. Under asylprocessen är vissa ungdomar särskilt försiktiga i kontakten med myndighetspersoner som de tror kan äventyra deras chanser att stanna i landet och det kan därför vara svårt för yrkespersoner som arbetar med dem att bygga en förtroendefull relation (Kohli 2007). Att stödja denna grupp är således utmanande och offentliga institutioner kan vara särskilt begränsade av sina byråkratiska förfaranden för att möta de ungas behov. Därför kan andra former av ungdomsarbete behövas. En sådan form är mentorskap.

Mentorskap är en strukturerad och förtroendefull relation som sätter unga personer i kontakt med omhändertagande personer som erbjuder råd, stöd och uppmuntran i syfte att hjälpa den unge att utveckla sin kompetens och karaktär (Garringer m.fl. 2015). Med mentor avses därmed generellt en äldre person, med mer erfarenhet och kunskap, som erbjuder en yngre person råd och stöd (Dolan & Brady 2011). Denna yngre person, som lär sig och får hjälp av mentorn, kallas ibland skyddsling (Dolan & Brady 2011).

Mentorskap anses ofta bestå av tre faktorer (DuBois m.fl. 2011): 1) att mentorn har mer erfarenhet och visdom än skyddslingen, 2) att mentorn förväntas ge råd/guidning till skyddslingen med målet att främja skyddslingens positiva utveckling till en mogen vuxen, samt 3) att relationen mellan mentor och skyddsling består av ett känslomässigt band baserat på förtroende och respekt.

Det finns flera typer av mentorskap. Instrumentellt mentorskap bygger på en relation som karaktäriseras av problemlösning och att utveckla praktiska färdigheter, d.v.s. att mentorn hjälper skyddslingen utveckla särskilda färdigheter för att nå specifika mål eller hantera problem mer effektivt (Bogat & Liang 2005). I formellt mentorskap matchas skyddsling med mentor av en utomstående (ofta inom ramen för t.ex. en organisation eller ett program), ofta baserat på gemensamma intressen. Relationen är därmed sanktionerad av organisationen eller programmet (Eby m.fl. 2007).

Enligt Larsson (2016) används mentorskap oftast som en flexibel interventionsstrategi (jfr Dolan & Brady 2011). Relationen kan anpassas till skyddslingens miljö, kontext, kultur och genus och därigenom erbjuda en

unik möjlighet för den unga utifrån den ungas förutsättningar. Mentorprogram kan därigenom bli en ungdoms-centrerad intervention som ger de unga möjligheter att uttrycka sina behov. De flesta mentorprogram är riktade mot ungdomar i riskzon, och fokuserar på exempelvis anti-socialt beteende, skolproblem eller psykisk ohälsa. sådana fokus innebär att det är vuxna som rekommenderar och rekryterar unga till mentorprogrammen (Larsson 2016). Men när unga känner press att delta i mentorprogram riskerar relationerna att avbrytas (DeWit m.fl. 2016). Mentorrelationer som baseras på de ungas egna önskan och initiativ har bättre förutsättningar att nå framgång (Larsson 2016).

De unga kan uppskatta att få råd om skolan, hjälp med skolarbete och livsproblem och hjälp att välja karriärvägar och att söka utbildning eller få ett arbete (Bruce & Bridgeland 2014). DuBois med kollegor (2011) fann i en meta-analys att mentorprogram som involverade barn och unga i programmen lett till förändringar i beteendemässig, social, känslomässig och akademisk utveckling. Tolan med kollegor (2013) fann i en annan moderata effektstorlekar avseende minskade normbrytande beteenden, aggressioner och droganvändning samt förbättrad akademiskt fungerande. Men effekterna är oftast svaga eller moderata (DuBois m.fl. 2011, Matz 2014). Dessutom varierar effekterna av mentorprogram betydligt, troligen beroende på målgruppen, de ungas upplevelser, sociala kompetens, utvecklingsfas, familjer och övriga miljö och kontext, programmets format och karaktäristika, teoretiska ramverk, längd och kontaktfrekvens, och utvärderingssätt (Larsson 2016). Därtill är långtidsuppföljningar ovanliga (DuBois m.fl. 2011).

Det finns flera tvetydigheter och paradoxer med mentorprogram (Risberg & Romani 2017). En sådan kan ha att göra med programmets mål, exempelvis om det formellt är formulerat i termer av personlig utveckling, men skyddslingarna har förväntningar på att det ska leda till ett arbete. En annan typ har att göra med vem/vilka som kan nyttiggöra sig programmet. En tredje hänger ihop med rollerna som mentor respektive skyddsling. I synnerhet kan det finnas oklara eller dubbla förväntningar på mentorn som coach/”tränare” och/eller ”fixare”. Den senare hänger även ihop med hur programmets framgång uppfattas. Av dessa skäl är det inte möjligt att idag på saklig grund säga att mentorprogram ger transformativa och ihållande resultat (Larsson 2016).

Generellt kan dock sägas att en väl fungerande relation mellan socialarbetare och klient är ett nödvändigt villkor för professionellt socialt arbete och en central del i sådana förändringar i människors liv som socialt arbete

syftar till (Bruhn & Källström 2018, jfr ISFW 2014). Om människor klassas efter något slags kategoritillhörighet för att erbjudas på förhand definierade åtgärder och det sociala arbetet styrs av att insatser kontrolleras i relation till kostnad via mätningar av dess effekt riskerar distansen mellan socialarbetare och klient att öka (Bruhn & Källström 2018). Utrymmet att skapa tillitsfulla relationer och att utveckla insatser för och tillsammans med den berörda individen, på grundval av dennas unika förutsättningar och villkor, minskar därmed. Men relationer inom just socialt arbete bör präglas av ömsesidigt erkännande som innebär att klienten blir ”sedd” som en unik person, och att tillsammans skapa möjligheter för en positiv förändring av livsvillkoren. En central utmaning för relationsskapande mellan klient och socialarbetare består därmed i stereotypa föreställningar om ”den andre”. Trevithick (2003) menar att socialarbetare just av denna anledning behöver en teoretisk förståelse av vikten av att bygga och upprätthålla goda relationer med klienterna, samt en förmåga att omsätta denna kunskap i praktik. Mot denna bakgrund ser vi det av SOS Barnbyar utvecklade mentorskapet som en form av relationsbaserat socialt arbete.

## Ungdomar och socialt arbete

Ungdomstiden innebär stora förändringar, såväl biologiska som sociala. Under ungdomsåren minskar ofta föräldrarnas betydelse till förmån för jämnåriga vänner när det gäller råd och stöd (Geldard, Geldard & Yin Foo 2016). Ungdomar behöver dock fortsätta sin utveckling av självständighet i takt med att vuxenlivet närmar sig, vilket kan leda till frustration där de å ena sidan vill vara oberoende och å andra sidan behöver vägledning (Thunberg 2018). Därför kan stöd till just ungdomar behöva utformas annorlunda än till vuxna och yngre barn.

Yrkesmässigt relationsbaserat socialt stöd till ungdomar kan möta flera utmaningar. Bowlby (1988) menar att relationen mellan yrkesperson och klient sannolikt påverkas av tidigare erfarenheter av relationer, exempelvis relationen till föräldrar och vänner. Har de tidigare relationerna präglats av problem kan det därför vara svårt för en yrkesperson att nå fram till den unga på ett sådant sätt som krävs.

För att sociala insatser ska lyckas krävs (till skillnad från vissa medicinska behandlingar) att klienten själv är aktiv och motiverad. Klientens motivation att använda det erbjudna stödet och tro på att det kan fungera har visat sig vara viktigt för sociala insatser (Hubble m.fl. 2000), men diskuteras inte ofta när klienterna är minderåriga (Cater 2014). Att en (ung) person erbjuds en insats/ett stöd är därför inte samma sak som att den unga

är skyldig att medverka, och det är i synnerhet inte det samma som hen drar nytta av det. Därför, om syftet är att den unga inte bara ska få (d.v.s. erbjudas) stöd, utan också för att (kunna) dra nytta av (d.v.s. använda) det – så är den ungas egen motivation att utnyttja/använda sig av insatsen, etablera ett förtroende för stödgivaren (i det här fallet mentorn) och att göra ”sin del” av det program inbegriper avgörande. Att tillhandahålla stöd för unga kan inkludera att ge dem information och andra möjligheter att själva ta initiativ till kontakt, välja mellan stödformer för att passa deras självupplevda behov och beslutar att faktiskt utnyttja vad de erbjuds (Cater 2014). Om detta inte görs, riskerar unga att inte dra nytta av stödets fulla potential.

Det är viktigt att ungdomen och socialarbetaren kan mötas och gemensamt formulera mål för samtalen samt bygga en stabil relation, för att en förändring ska kunna ske (Thunberg 2018). För att en relation präglad av tillit ska kunna utvecklas krävs tid, därför går det inte alltid att avgöra i början av första kontakten mellan yrkesperson och ungdom vilket behov av stöd som finns (Thunberg 2018). I samtal med ungdomar handlar detta om bandet mellan socialarbetaren och ungdomen, kuratorns empatiska förmåga och överenskommelsen mellan socialarbetaren och ungdomen rörande målen med samtalen (Geldard m.fl. 2016). För den professionella kan det därför vara angeläget att tänka på att det för ungdomen kan kännas meningsfullt att själv få vara delaktig i beslutet att vända sig till en professionell aktör för att få stöd (Thunberg 2018).

Om ungdomar av yrkespersoner blir uppfattade utifrån en problembild och inte efter sitt unika behov av stöd riskerar individuella skillnader att förbises av yrkespersonen (Hydén & Överlien 2013). Olikheter mellan uppfattningen och ungdomens upplevda behov av stöd kan vålla svårigheter i samarbetet mellan ungdomen och socialarbetaren. Hydén och Överliens (2013) grundargument är att detta dilemma enbart kan lösas genom att stödpersonen har förmågan att erkänna ungdomens potential till att skapa ett bättre liv för sig själv. Ungdomar vill vara delaktiga och bedömas utifrån dels de problem de kan ha, dels den potential de har till förändring. Detta betyder att yrkespersonen behöver möta ungdomen där denne befinner sig, annars finns risken att ungdomen väljer att inte prata med yrkespersonen (jfr Thunberg 2018). Kohli och Mather (2003) poängterar särskilt att det är viktigt att socialt arbete med unga migranter är öppet för skillnader/olikheter och inte fastnar i en homogeniserad västerländsk syn på kultur och behandling för att förstå varje individs komplexa tillhörandeprocess. Å

andra sidan kan också ungdomars uppfattning av och generella förväntningar på rollen som socialarbetare utgöra en utmaning för relationsbyggande (Lindahl 2018).

I en studie av våldsutsatta ungdomar fann Källström och Thunberg (2019) att ungdomar fann det särskilt värdefullt i relationsbaserat socialt arbete att yrkespersonen erbjöd en möjlighet att tala om det den unga fann svårt, en modell för andra relationer och att bli lyssnad till och behandlad som en nästan vuxen. När det gäller unga migranter kan dock ålder ha olika betydelse beroende på var de kommer från. Åldrar som i Sverige betraktas som barn kan innebära nästan vuxen någon annanstans.

Detta belyser några av de utmaningar och möjligheter som den tidigare forskningen på området identifierat när det gäller relationsbaserat socialt arbete med ungdomar.

## Begreppsutredning

Några av de begrepp som är centrala inom denna utvärderings kunskapsfält behöver skärskådas och vår syn på dem som utvärderare tydliggöras. Det gäller framför allt begreppen ”integration” och ”ensamkommande”.

Enligt länsstyrelsernas gemensamma portal för samhällsinformation till nyanlända migranter handlar ”integration” om att känna tillhörighet i samhället. ”Det betyder att alla ska känna sig som en del av det svenska samhället. Integration handlar om att olika grupper i samhället möts och har ett utbyte med varandra” (informationsverige.se). Integration är med andra ord det sätt på vilket migranter blir accepterade i samhället, och det ingår dels aspekter som sysselsättning och demokratiskt deltagande, och dels sociala och kulturella aspekter. Integration involverar insatser av två parter: migranterna och det mottagande samhället (Penninx 2003), men riskerar att användas eller tolkas som assimilation, varför vi vill poängtera att det är problematiskt.

I mycket av forskningen om ensamkommande ungdomar problematiseras dock konceptet ”integration”, dess innebörd och användning inom socialt arbete. Aytar och Brunnberg (2016) menar att integration är ett tvetydigt begrepp med olika definitioner. Detta syns bland annat i att Regeringens särskilde utredare Masoud Kamali i utredningen om Makt, integration och strukturell diskriminering (SOU 2006: 73) fann att integrationen i Sverige präglats av en etablerad föreställning om att samhället består av två grupper: ”svenskarna”, som s.a.s. redan är integrerade, och ”invandrarna”, som behöver integreras genom integrationsåtgärder som ska ledas av ”svenskar”. Därmed blir ”svenskhet” normen och ”svenskar”

de som ska integrera ”de andra”. I SOU 2005:41 argumenterar Kamali med kollegor för att fokus måste ändras från ”de andra” till våra strukturer och institutionella sammanhang för att få kunskap om mekanismer som reproducerar etniska klyftor och en vi-och-dem-ordning i samhället. Integrationsarbete kan ibland hindra social inkludering snarare än att gynna det. Wimelius med kollegor (2017) fann att brist på tydlig politisk vision om integration resulterade i brist på vägledning för personer som arbetar för att främja integrationen.

Med ”ensamkommande barn” menas ”barn under 18 år som vid ankomsten till Sverige är skilda från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe, eller som vid ankomsten står utan sådan ställföreträdare” (Socialstyrelsen, 1 § femte stycket lag 1994:137).

Men Herz och Lalander (2017) betonar att kategoriseringen ”ensamkommande” kan stärka känslan av ensamhet och att begreppet kan skapa eller förstärka en uppdelning mellan ”vi” och ”dem”. De unga själva kan uppleva frustration om de upprepade gånger benämns som ”ensamkommande” och de kan skapa en motståndskraft mot och kritisk reflexivitet gentemot denna kategorisering (Herz & Lalander 2017). Aytar och Brunnberg (2016) poängterar att de flesta ”ensamkommande” ungdomar fortsätter att interagera med sina föräldrar och andra familjemedlemmar i hemlandet och i andra länder med hjälp av modern teknologi (jfr också Söderqvist 2014). Med dagens teknologi- och kommunikationsmöjligheter kan migranter behålla sociala nätverk över hela världen (Hessle 2009). De Graeve (2015) hävdar att ensamkommande ungdomar ofta ses som humanitära undantag som behöver vård på grund av separation av föräldrar och kritiserar normaliseringen av en västerländsk bild av barndomen som avvisar kontextuella skillnader i förhållande till ensamkommande ungdomar.

För att undvika de associationer om att ungdomarna är mer ensamma än de känner sig (eftersom de kan ha både kontinuerlig kontakt via sociala medier med föräldrarna och ha sällskap av andra än sina föräldrar under migrationen) som begreppet ”ensamkommande” alltså dels kan ge och som de själva kan känna sig främmande inför och för att synliggöra ungdomarnas agens, och för att ifrågasätta uppfattningen om migranter som rotlösa så har ett transnationellt perspektiv föreslagits för att förstå kopplingar mellan människor i olika länder (Söderqvist 2014, Gustafson 2007). Ett transnationellt perspektiv erkänner och synliggör att föräldrar till exempel kan vara närvarande, även om de är geografiskt skilda från de

unga, genom virtuell kommunikation och att känslor av tillhörighet därmed kan upprätthållas även i förhållande till platser/sammanhang och relationer med människor som är geografiskt långt bort (Baldassar & Merla 2015).

Vår användning av begreppet ”integration” inkluderar i enlighet med ovan både de dimensioner av sysselsättning och självförsörjning som är målet med de flesta ungdomars utvecklingsprocess och de dimensioner av relationsbyggande och självupplevd tillhörande som är särskild utmaning för de flesta migranter som nyligen anlänt. Vår användning av begreppet ”ensamkommande” ska ses som en anpassning till svenskt myndighetsspråk för att förenkla läsningen av denna rapport och vi ber läsaren att hålla de problem och begränsningar med begreppet vi identifierat i minnet vid läsningen.

### Syfte och frågeställningar

Syftet är att utvärdera SOS Barnbyars mentorprogram genom att besvara frågeställningarna:

1. Hur motsvarar mentorprogrammet de förväntningar på programmet som ungdomarna beskriver?
2. Hur motsvarar mentorprogrammet de behov som denna grupp ungdomar beskriver sig ha?

## Metod

Om en utvärdering ska kunna riktas in på stödmodellens mål, måste dessa mål till att börja med identifieras (jfr Johnston 2003). Inget program kan rimligen hjälpa alla unga migranter med deras behov för att få stöd i sin etablering i det svenska samhället. Programmets mål är också relaterat till hur programmet kan utvärderas. Att identifiera målet med interventionen är m a o det nödvändiga första steget för att möjliggöra en uppföljning om den faktiskt leder till det önskade resultatet och därmed i vilken utsträckning den kan rekommenderas för att prövas i fler verksamheter eller kommuner.

Målet med SOS Barnbyars mentorprogram var vid starten att bidra till att barn och unga ”utvecklas som individer” i sin utveckling till ”självständiga samhällsmedborgare” (SOS Barnbyar Verksamhetsplan 2016/17) genom ett individuellt och behovsanpassat stöd med hjälp av en individuell handlingsplan. Dessa mål är samtidigt tämligen generella och potentiellt

mångsidiga och varierande. Därför inkluderades en analys av SOS Barnbyars beskrivningar av verksamhetens mål, arbetssätt och uppbyggnad i utvärderingen.

Eftersom denna utvärdering syftar till att analysera SOS Barnbyars mentorprogram i relation till ungdomarnas behov och förväntningar behöver vi förstå två delar: 1) mentorprogrammets mål, arbetssätt och uppbyggnad och 2) ungdomarnas behov och förväntningar. Mentorprogrammet studeras med hjälp av två typer av källor: de dokument som beskriver det och intervjuer med mentorerna. Ungdomarnas behov och förväntningar studeras med hjälp av två andra källor: tidigare forskning om dessa ungdomars generella behov och intervjuer med ungdomarna.

Data samlades vid SOS Barnbyars ungdomscenter i Göteborg under 2017. Vid SOS Barnbyars ungdomscenter arbetade vid detta projekts start fem mentorer, och två till mentorer tillkom under det första halvåret. Under 2017 och 2018 beräknades ca 25 ensamkommande ungdomar mellan 16 och 21 år erbjudas en plats i mentorprogrammet vid ungdomscentret. Dessa ungdomar och deras mentorer utgör studiens population och erbjöds deltagande i studiens intervjuer. De data som denna utvärdering bygger på samlades in vid SOS Barnbyars ungdomscenter i Göteborg under ca 11 månader (fr.o.m. februari 2017).

## Semi-strukturerade intervjuer som utvärderingsinstrument

Eftersom vi blev kontrakterade 15 juni 2016 för att påbörja denna utvärdering i september samma år och SOS Barnbyar vid det tillfället hade endast en preliminär verksamhetsplan och ännu ingen anställd personal inom mentorprogrammet, räknade vi med att det skulle ta lite tid för SOS Barnbyar att hitta formerna för sitt mentorprogram och att arbetssättet skulle kunna komma att utvecklas efter hand under 2016 och 2017. Vi räknade också med att endast ett begränsat antal ungdomar skulle inkluderas i programmet under den tid vi hade på oss för datainsamling och att alla av dem inte skulle samtycka till att medverka i utvärderingen. Av dessa båda skäl bedömdes en s.k. ”före-efter-studie” ge mycket begränsad information om mentorprogrammets värde.

Intervjuerna med mentorer och unga migranter i programmet var därför semi-strukturerade, vilket innebär att det fanns en tid och plats bestämd och forskaren var förberedd med en uppsättning frågor eller teman, men under intervjuerna fanns också möjlighet till att frågorna navigerades av dialogen som fördes (Davies 2008: 106). Sådana intervjuer innebär både att respondenterna kan gå ifrån ämnet och även ta upp egna ämnen som de uppfattar

viktiga och att forskaren kan omformulera och ändra frågor enligt intervjun, och lägga till uppföljningsfrågor utifrån vad den intervjuade svarar eller själv tar upp (a.a.). Den typen av intervjuer kan ge information om sådana värden som mentorprogrammet kan fylla, men som vi inte kunde förutse innan.

Intervjuerna med mentorerna baserades på ett förbestämt tema – ”berätta om ditt arbete som mentor här på SOS Barnbyar” – med möjliga uppföljningsfrågor. Beroende på hur samtalet utvecklades kunde intervjuaren (Moberg Stephenson) formulera om frågor, byta ordning på dem och ställa klargörande och uppföljningsfrågor. Mentorerna intervjuades i mars–juni 2017. Intervjuerna spelades in och fältnoteringar skrevs ned under och direkt efter intervjuerna.

Behov och förväntningar kan studeras med strukturerade frågor med fasta svarsalternativ, exempelvis i enkätform. Men att delta i ett stödprogram kan innebära både negativa och positiva erfarenheter som inte egentligen var programmets mål. Därför är det viktigt att de som programmet riktas till själva får uttrycka med egna ord vad de har att säga om insatsen, d.v.s. inte styrs av strukturerade frågor med fasta svarsalternativ. Öppna, lågt strukturerade kvalitativa intervjumetoder som inbjuder unga att berätta om tankar och erfarenheter har visat sig bäst lämpade för att ge unga möjlighet att göra sin röst hörd (t.ex. Andersson 1998). När det gäller i synnerhet ensamkommande ungdomar betonar exempelvis Kaukko och Wernesjö (2017) att kunskapen baserad på deras egna perspektiv är otillräcklig (se även Wimelius m.fl. 2017, Wernesjö 2015). Zetterqvist med kollegor (2016) efterfrågar i synnerhet mer fokus på hur ungas erfarenheter och kunskap påverkar deras möjligheter att utveckla och integrera transnationella positioner, identiteter och relationer.

Intervjuerna med ungdomarna baserades därför på fem förbestämda teman – deltagande i SOS Barnbyars mentorprogram, sociala relationer, platser, identitet och vardagen – med möjliga uppföljningsfrågor. Beroende på hur samtalet utvecklades kunde intervjuaren (Moberg Stephenson) formulera om frågor, byta ordning på dem och ställa klargörande och uppföljningsfrågor. Ungdomarna intervjuades i april–september 2017. Intervjuerna spelades in och fältnoteringar skrevs ned under och direkt efter intervjuerna.

Inom ramen för utvärderingen gjordes också deltagande observationer av mentorer och ungdomar inom programmet. Efter projektets avslut gjordes också uppföljningsintervjuer med mentorer och ungdomar. Dessa data kommer att användas i vetenskapliga artiklar och en doktorsavhandling

som kommer att ge ytterligare insikt i mentorprogrammets utveckling och hur programmet motsvarar målgruppens behov.

## Datainsamlingsprocedur

Urvalskriterierna var för mentorerna att de arbetade inom SOS Barnbyars mentorprogram i Göteborg och för ungdomarna att de erbjudits och tackat ja till ett delta i samma program. Projektmedarbetare Moberg Stephenson kom i kontakt med de forskningspersoner som var mentorer genom att de alla arbetade på ungdomscentret där studien gjordes och med de forskningspersoner som är ensamkommande ungdomar genom att de var klienter vid samma verksamhet.

Eftersom projektet var ett uppdrag från SOS Barnbyar så var mentorerna redan tämligen införstådda med studien vid projektets start. Likväl informerades de om upplägget i mer detalj tillsammans i samband med starten av datainsamlingen av Moberg Stephenson i verksamhetens lokaler, både om sitt eget deltagande och om vad studien skulle kunna innebära för både dem själva och de deltagande ungdomarna. Efter att ha besvarat eventuella frågor från mentorerna i grupp, delade Moberg Stephenson ut skriftlig information individuellt. Därefter tillfrågades de individuellt om samtycke till deltagande. Om mentorn ville delta i studien fick han/hon skriva på en samtyckesblankett som lämnades till Moberg Stephenson. Därefter förtydligades för mentorn att de underskriften till trots när som helst kunde avbryta sitt deltagande.

De forskningspersoner som var ungdomar inom mentorprogrammet informerades först kortfattat om studien av sin mentor som arbetade där inom kort efter att de etablerat kontakt och fick av denne en skriftlig information om studien, på svenska eller översatt till ungdomens modersmål. Om mentorn i verksamheten bedömde att inklusion av en ungdom i forskningen var olämpligt av hälsoskäl, så tillfrågades den ungdomen inte om deltagande i forskningsprojektet. Moberg Stephenson ringde regelbundet under datainsamlingsperioden till mentorerna för att fråga om någon ny ungdom startat i programmet och visat intresse att delta i studien. När så var fallet avtalades en tid för att träffas som passade båda. I de fall där mentorn bedömde att tolk behövdes för intervjuer, meddelades Moberg Stephenson om detta. Stephenson träffade sedan ungdomen som fick skriftlig information om studien, svar på ytterligare eventuella frågor och tillfrågades om samtycke till deltagande i studien, allt med tolk om så behövdes. Om ungdomen ville delta i studien fick han/hon skriva på en samtyckesblankett som

lämnades till Moberg Stephenson. Därefter förtydligades för ungdomen att han/hon underskriften till trots när som helst kunde avbryta sitt deltagande.

Därmed fick varje enskild respondent muntlig och skriftlig information om den övergripande planen för forskningen, syftet med forskningen, de metoder som skulle användas, de följder och risker som forskningen skulle kunna medföra, vem som var forskningshuvudman, att deltagande i forskningen var frivillig, sin rätt att när som helst avbryta sin medverkan samt kontaktuppgifter till ansvarig forskare och tillfälle att få sina frågor besvarade. Både mentorer och ungdomar kunde med andra ord tacka nej till medverkan i studien. Samtyckesformuläret var separerat från informationen så att informationsbladet kunde behållas av mentorer respektive ungdomar.

Datainsamlingen skedde totalt under 11 månader. Under den period informanter inkluderades i studien fanns totalt 23 ungdomar inskrivna i programmet. 17 ungdomar tillfrågades om de ville delta i studien. De som inte tillfrågades var sällan deltagande i programmet och en var för ung att delta i studien. Totalt antal intervjuade ungdomar var 11, varav 5 flickor och 6 pojkar. Under perioden arbetade 7 mentorer på ungdomscentret och alla intervjuades för studien.

## Etik i forskning med unga migranter

Det ovan beskriva tillvägagångssättet, inklusive kodning för datas konfidentialitet, dataförvaring och anonymisering vid avrapportering, godkändes av Regionala Etikprövningsnämnden i Uppsala innan datainsamlingen (Epn 2017/036).

Deltagande i studien bedömdes inte kunna medföra risk för skada eller smärta. En risk är dock det potentiella integritetsintrång som människor kan erfara när de svarar på frågor. Man kan möjligen genom att besvara frågorna bli observant på sin livssituation och börja oroa sig. Eftersom frågorna i intervjuerna handlar om mentorers och ungdomars upplevelser och uppfattningar generellt och ungdomarna är föremål för en stödjande insats, bedömdes risken för obehag av utvärderingens frågor som liten. Om en ungdom skulle uppvisa stark oro, obehag eller psykisk smärta efter att ha inkluderats i forskningsprojektet, var planen att hänvisa honom/henne av intervjuaren till relevant stödinstans och hans/hennes medverkan i forskningen avslutas. Såväl mentorerna som forskarna är erfarna socialarbetare med vana av att tala med ungdomar i utsatta livssituationer. Därmed bedömdes möjligheterna att identifiera sådana eventuella känslor av oro, obehag eller integritetsintrång som goda.

Enligt Källström och Andersson Bruck (2017) kan det dock innebära särskilda utmaningar och förberedelser för forskare att studera barn och unga som inte har en familj som kan hjälpa dem att tolka information från forskare och hantera eventuella frågor eller känslor – till exempel av nedstämdhet efter en intervju med en forskare där den unge tycker sig ha sagt för mycket. Hopkins (2008) belyser några av de komplikationer som kan behöva synliggöras när man vill bedriva etisk forskning med ensamkommande barn. Han poängterar att förutom att ha separerats från sin familj, har många upplevt att närstående blivit dödade, tvångsrekryterade till militären eller utsatta för trafficking eller sexuella övergrepp. Att de ofta har intervjuats åtskilliga gånger av migrationsverket, socialarbetare och kanske polis kan göra dem misstänksamma mot forskare. Ofta behöver tolk användas. Mot denna bakgrund poängterar Hopkins (2008) att datainsamlingen bör struktureras på sätt som minimerar ungdomarnas oro och att det kan vara viktigt att som forskare känna till möjliga stödfunktioner i samhället för att kunna informera ungdomarna, ifall de skulle känna behov av (ytterligare) vuxna omkring sig som kan leda dem rätt.

# Resultat

För att kunna besvara utvärderingens frågor redogör vi först för mentorprogrammets mål, arbetssätt och uppbyggnad och därefter ungdomarnas behov och förväntningar för att därefter analysera resultaten av dessa delar i förhållande till varandra. Behoven hänger nära ihop med förväntningarna på programmet och det var generellt svårt för ungdomarna att beskriva sina behov separat från förväntningarna. Därför besvaras först frågan om behoven i relation till tidigare forskning, därefter redovisas behov och förväntningar tillsammans. I några fall används citat från intervjuerna med mentorerna för att kommentera eller problematisera det som framkom i intervjuerna med ungdomarna eller vår analys. Citaten har genomgått en varsam redigering av upprepningar, talspråk, ordföljd och grammatik för bättre läsbarhet.

## Mentorprogrammet

År 2015 gjorde Sos Barnbyar en egen förstudie som visade att unga som är e-bo-placerade är en särskilt sårbar grupp med extra stora behov av stöd, vilket i deras verksamhetsplan 2016/17 anges som ett huvudskäl till att det är denna grupp ungdomar som verksamheten initialt riktat sig till.

## Mentorprogrammets mål

Programverksamheten ”ska bidra till att barn och unga i samhälls- eller alternativ vård kan få stöd i att utvecklas som individer” (SOS Barnbyar Verksamhetsplan 2016/17 s 2). Programverksamheten består av ett mentorprogram och ett ungdomscenter i Hammarkullen i nordöstra Göteborg som i samverkan med andra samhällsaktörer ska ”stötta barn och unga, i vår målgrupp, i deras utveckling till självständiga samhällsmedborgare” (SOS Barnbyar Verksamhetsplan 2016/17 s 2).

”Verksamhetens kärna är mentorprogrammet och de professionella mentorerna. […] Utgångspunkten är att mentorn och ungdomen utgår från ett individuellt & behovsanpassat stöd utifrån kärnområdena nätverk, lärande, familjestärkande åtgärder & empowerment. Varje behov följs av delmål, metoder och aktiviteter som i sin tur syftar till att nå de uppsatta målen.” (SOS Barnbyar Verksamhetsplan 2016/17 s 3). ”För varje ungdom upprättas en individuell handlingsplan. […] Det är en utgångspunkt att ungdomen upplever sig delaktig i de beslut som tas kring mål och liknande” (SOS Barnbyar Verksamhetsplan 2016/17 s 4)

## Mentorprogrammets arbetssätt och uppbyggnad

Enligt mentorprogrammets måldefinition sedan juni 2017 erbjuder mentorsprogrammet i Hammarkullen ”anpassat stöd för ensamkommande barn, placerade i nätverkshem. Programmet har fokus på att ge stöd till etablering. Med etablering menar vi rätten att kunna leva ett självständigt och självförsörjande liv, att man känner makt över sin egen framtid och har en bra förståelse för samhället som man även aktivt deltar i. Vidare har man ett fungerande och gynnsamt nätverk och är proaktiv i sin egen utveckling. Alla insatser SOS Barnbyar gör ska ha de ungas bästa för ögonen, ge möjligheter till makt och delaktighet samt även beakta ett jämställdhetsperspektiv.” (e-mail 2018-09-13)

SOS Barnbyar arbetar, enligt den handlingsplan som används under mentorsträffarna, med tre områden: Samhällsorientering, Fritid, kultur och nätverk samt Utbildning och arbete (SOS Barnbyars Handlingsplan). Utöver dessa generella mål formulerar mentorerna tillsammans med respektive ungdom individuella mål, som skrivs in en individuellt anpassad handlingsplan.

”Samhällsorientering handlar om att kunna förstå och lära sig om hur det svenska samhället fungerar. Exempelvis lära känna nya platser i staden och lära sig om hur olika myndigheter fungerar.” (SOS Barnbyars Handlingsplan s 2). SOS Barnbyars grundläggande delmål är att den unga har

gått igenom det Samhällsorienterande avsnittet i ”Hitta Rätt”, har ökad kännedom om Göteborg och hur man tar sig runt i staden, har fått ökad kunskap om kollektivtrafiken, har ett giltigt bibliotekskort, vet vart simhallar finns, har större möjligheter till att kunna få en egen lägenhet, kan simma, kan cykla, har förståelse för hur lön, skatt, studiemedel och bidrag fungerar, känner till skyldigheter/rättigheter vid 18 års ålder, samt känner till och har besökt ungdomsmottagningen i Angered. De aktiviteter som är kopplade till detta delmål är: – Gått igenom ”Hitta rätt” – Ha gått på teater – Ha besökt minst 2 museum – Ha besökt stadsbibliotek – Registrera sig på Boplats. Sedan juni 2017 definieras samhällsorientering såhär: ”Verkar för att ge den unge ökad förståelse för det svenska samhället och att fritt kunna röra sig i det. Kunskapen underlättar för den unge att – om den unge önskar – komma in i och ta del av samhället på ett såväl teoretiskt som praktiskt plan. Detta skapar frihet och ökade möjligheter för den unge.” (e-mail 2018-09-13)

Området Fritid, kultur och nätverk ”handlar bland annat om att prova nya aktiviteter inom sport och kultur. Besöka och lära känna olika organisationer och mötesplatser samt få nya kontakter och nätverk. En meningsfull fritid är viktig för den fysiska och psykiska hälsan och även för att lära sig svenska.” (SOS Barnbyars Handlingsplan s 3). SOS Barnbyars grundläggande delmål är att den unga har en regelbunden fritidssysselsättning som upplevs meningsfull, vet hur man söker upp fritidsaktiviteter, evenemang och liknande, känner till återkommande arrangemang och ”happenings”, vet var fritidsgårdar och/eller andra relevanta mötesplatser för unga människor finns, samt har en ökad kännedom om föreningsliv där de kan ingå i. Sedan juni 2017 definieras detta område såhär: ”Verkar för att den unge ska få en meningsfull fritid där denne deltar i sociala och kulturella sammanhang utanför hemmet och skolans värld. Detta skapar, utöver glädje och livsenergi även en naturlig förankring i samhället och vidgar den unges nätverk, samt underlättar för språkutveckling.” (e-mail 2018-09-13)

Området Utbildning och arbete handlar om att den unga ska kunna nå sina mål och drömmar inom utbildning och arbete, exempelvis genom läxhjälp, hjälp att skriva CV och söka jobb/praktik. SOS Barnbyars grundläggande delmål är att den unga har ett färdigt CV, har arbetsintervjuträna t, har erbjudits praktikplats eller extrajobb, har ökad kunskap om hur och var man söker information om vidare studier efter gymnasiet, har ökad förståelse för arbetsmarknaden och dess krav, samt har förståelse kring arbetsförmedlingen. Den aktivitet som är kopplad till detta delmål är: – Ha besökt och introducerats till arbetsförmedlingen. Sedan juni 2017 definieras detta

område såhär: ”Verkar för att den unge kan grunda en hållbar och självförsörjande framtid i Sverige, utifrån dennes individuella intressen, kompetenser och framtidsdrömmar. Detta skapar en förankring och etablering i enlighet med samhällets förväntan om att klara av ett självförsörjande liv från 21 års ålder.” (e-mail 2018-09-13)

För att bättre förstå mentorprogrammets mål, arbetssätt och uppbyggnad intervjuades mentorerna. Mentorerna hade vid tidpunkten för intervjun arbetat ca 6 månader på SOS Barnbyar och aktivt med ungdomar i mentorsprogrammet ca 1 månad. De hade endast kontakt med en eller två ungdomar ännu och intervjuerna handlar huvudsakligen om det tänkta arbetssättet. I intervjuerna bekräftade mentorerna i mycket det verksamhetsplanen anger, vilket är ett tämligen stort åtagande:

*”Vi ska ju försöka ge de här ungdomarna en bra start i det nya landet. Det är vår viktigaste uppgift, som jag ser det. Att vara en liten länk emellan oss och den här stora vida världen som kallas för samhället, det svenska samhället. För det är inte alldeles lätt. Det fungerar ju olika i alla länder, men jag tror att det är nog väldigt så där uppstyrt och lite byråkratiskt och teoretiskt här i Sverige. Så det gäller att sätta sig in i det.”*

Därutöver konkretiserade mentorerna några aspekter av mentorskapet och programmet som verksamhetsplanen inte berör, bl.a. relationens roll i mentorskapet, hur de individuella målen relaterar till mentorprogrammets mål och gruppaktiviteterna, samt frågan om uppehållstillstånd.

## Relationens roll i mentorskapet

En viktig aspekt i mentorskap är etableringen av en relation med den unge. Det fanns i intervjuerna med mentorerna exempel på aspekter av relationen som viktig i sig själv:

*”För mig handlar det ju […] mycket om att bygga en relation. Och det gör det ju med alla människor, men kanske särskilt med de här ungdomarna för de har blivit så oerhört svikna av vuxenvärlden tidigare. Och det handlar ju om en ömsesidighet, och att de faktiskt känner att man vill dem väl och tycker om de liksom. För jag tror ju också att får man till en bra och tillitsfull relation, så kommer det andra mycket lättare. Då är det lättare, då vågar man öppna sig och man känner att nån verkligen tror på en och bryr sig om vad man själv gör och inte gör, och det är lättare, jag tror det är lättare att hitta ett eget driv. Ja, jag tror liksom att det är grunden i mitt arbete. Så ser jag det faktiskt. Att få de att känna sig älskade för de är, uppskattade för de är, och sedda för den de är framför allt.”*

Av intervjuerna framgår också hur relationsbyggandet är tänkt att förbättra förutsättningarna för det övliga arbetet genom en förtroendefull bas:

*”Vi också delar samma syn på vad som är viktigt med liksom bekräftelse, känsla av sammanhang, bli lyssnad på, alltså de här grundläggande sakerna som är själva utgångspunkten. Och att det är liksom relationen som är fokus och den får ta tid liksom, innan man kastar sig in och ska börja titta på praktikplatser och sånt så är det liksom relationen som är fokus”.*

*”För det kanske är vissa saker som ungdomarna kommer vilja ha stöd med men det kanske blir, alltså också när relationen utvecklas på djup, alltså tilliten blir större. Då är det kanske andra saker som kommer upp. Det kanske är enklare att saga ”Ja, men jag vill ha stöd med jobb och svenska språket”, det självklara. Sen kanske andra saker som de kanske inte vågar ta upp.”*

Samtidigt fanns exempel som reser frågor om vilken typ av relation som är eftersträvansvärd inom programmet, där någon uttryckte vad som ter sig som en mycket nära och personlig relation:

*”Mina förhoppningar är att de ungdomar som jag träffar som mentor, att vi ska kunna verkligen … att vår relation ska kunna växa till och bli liksom, att vi skrattar och gråter ihop, liksom.”*

Detta exempel fokuserar på en relation som blir allt närmre. Ett annat exempel fokuserar på motsatsen, relationens avslut:

*”Jag tänker ju i slutändan att det är ett jobb där man ska avveckla sig själv, att ungdomen ska känna att ”Nu behöver inte jag dig längre”, och då har du gjort ett bra jobb. Att det liksom avvecklas för att du liksom har nått målen och ungdomen inte känner att ”Nej, men nu behöver vi inte sätta upp några nya mål, jag har fattat”. Eller så. Så det är väl. Ett jobb där man ska bli onödig helt enkelt.”*

Dessa exempel synliggör en möjlig otydlighet i mentorskapets tänkta karaktär.

### De individuella målen visavi mentorprogrammets mål och gruppaktiviteter

Intervjuerna med mentorer synliggjorde också ett slags dilemma bestående i ambitionen att stödet ska vara individuellt och behovsanpassat och bygga på en individuell handlingsplan, men samtidigt att det finns en handlingsplan för programmet med tämligen specifika grundläggande delmål. Å ena sidan är ungdomarnas individuella och självdefinierade behov tydligt centralt:

*”Som mentor är det viktigt att man inte kommer till ungdomen med en lösning, som nån slags räddare i nöden så som ska hjälpa dem. Utan det är*

*viktigt att jag går in i deras sammanhang, på deras villkor och att jag snarare hjälper dem ge dem stöd och verktyg till att själva definiera deras sammanhang. Sätta ord på deras situation och också, så här, komma fram till 'Vad har jag för intressen, vad har jag för mål, vad har jag för behov?'"*

*"Om de säger de vill bara fokusera på att göra läxhjälp och de kanske inte har, vad ska man säga? Ja, de kan inte laga mat, då ska jag inte gå och 'Ja, det är viktigt att lära sig laga mat'. Det är onödigt, liksom. Det är de, det är deras behov. Och de prioriterar."*

Det är förstås ett dilemma att arbetet måste organiseras på något sätt på förhand, samtidigt som de individuella behoven ska styra:

*"Vi kan inte riktigt börja jobba, eller jag känner, vi måste ha det lite på vänt för att när vi ser vilka ungdomar vi får in, vilka behov som finns, då kör vi."*

Samtidigt finns vad som ter sig som obligatoriska gruppaktiviteter:

*"Gruppaktiviteterna, den här läxhjälpen och språkcafét och så vidare som alla hänvisar sina ungdomar till, utifrån vad de vill. Och sen har vi också gruppaktiviteter som vi gör tillsammans med allas ungdomar."*

Det handlar dels om att ungdomarna å ena sidan ska definiera sina egna behov, men å den andra är mentorerna vuxna, utbildade och anställda för att kunna hjälpa dem:

*"Som professionell kan man ju få en lite större bild kanske vad det eventuellt är som saknas när man gör det."*

Någon föreslår att detta kan hanteras i ett längre perspektiv:

*"Jag tror och hoppas att jag kommer försöka kunna lyfta in mycket av det här med att, alltså, ha ungdomarna som utgångspunkt. Alltså, hela tiden att om ungdomarna inte är intresserade av språkcafé då ska vi inte ha språkcafé utan då samlar vi de ungdomar som… så pratar vi med dem liksom i slutet av våren eller början av hösten, 'Hur ska höstprogrammet [se] ut?' och så får de lyfta in saker."*

En av mentorerna beskriver detta dilemma särskilt tydligt:

*"Risken är att man kör en egen agenda som vi vill mer än vad ungdomarna efterfrågar, eller vad de faktiskt har behov av."*

### Uppehållstillståndsfrågan

Fler mentorer lyfter fram osäkerheten kring uppehållstillstånd som något som är mycket aktuellt för ungdomarna och som de ofta tänker på och som präglar deras vardag och deras förutsättningar för att använda sig av mentorprogrammet:

*”Oftast så befinner de sig i nåt slags vakuum när de går och väntar. Och då är det bara det som är målet i sig, att få uppehållstillstånd. Och då skjuts allting framför sig. Och sen när man väl får det, då kommer liksom allt över en och så vidare. […] Det blev lite svårt att stå med ena handen och säga att ’Du ska gå iväg till skolan och det är viktigt att lära sig svenska’ och så vidare, samtidigt som med den andra så säger migrationsverket till dem att de inte är välkomna. Så att det är dubbelt... Ja, så att det är en liten svår nöt att knäcka så, för oss som jobbar i vardagen med ungdomarna.”*

*”Vad man måste förstå är ju att hela livet raseras ju då. Oavsett om det är en uppskrivning, ett avslag, för den själv eller ett avslag för familjen, så är det ju verkligen en matta som rivs bort och så vet man inte riktigt vad som ska hända.”*

Några mentorer reser frågan om vilken roll exempelvis svenska språket egentligen ska ha i målformuleringen för de ungdomar som inte ännu fått uppehållstillstånd:

*”För ungdomarna så hoppas jag att det här ska vara just en bra start till deras förhoppningsvis nya liv. Och ibland tyvärr inte kanske nödvändigtvis liv i Sverige, utan kanske någon annanstans.”*

*”Men det är svårt också, för vad är, vad är bäst rent konkret att lära sig? När man inte vet om man får stanna här. Är det att lära sig svenska, eller är det att lära sig engelska? Eller liksom är det, det är inte helt lätt alltid.”*

En annan reser frågan om det är ett rimligt mål inom mentorprogrammet att hjälpa målgruppens ungdomar hantera ovissheten (som alltså inte nämns i verksamhetsplanen eller handlingsplanen):

*”Prata om: ’Har du tänkt på det här, har du nån plan B?’ innan avslaget kommer om du vet att ungdomen är i processen, att inte bara det samtalet kanske kommer sen, att du tänker lite framåt och säger: ’Hur tänker du om det blir negativt? Vad tänker du då, vad gör du då? Hur kommer det kännas?’ De kanske får bolla lite innan. Jag tror det är tuffare när den, när det kommer och den är mitt i det.”*

## Hur motsvarar mentorprogrammet de behov som unga migranter har?

Det mentorprogram som framträder i SOS Barnbyars dokument och mentorernas beskrivningar är både ambitiöst, mångsidigt och detaljerat. Nedan analyserar vi programmets styrkor och möjliga begränsningar eller otydligheter genom att ställa programmet så som det beskrivs i styrdokumenten och av mentorerna mot de behov som forskningen om målgruppen visar att de har.

### De behov mentorprogrammet tydligt adresserar

Mentorprogrammet adresserar tydligt ungdomarnas språkkunskaper, vilket gynnar etablering av sociala relationer (jfr Aytar & Brunnberg 2016, Zetterqvist Nelson & Hagström 2016) och skolarbete och förberedelse för ett yrkesliv (jfr Zetterqvist Nelson & Hagström 2016). Både genom detta och genom ambitionen att inte ”överhjälpa” dem adresserar programmet tydligt ungdomarnas eventuella förlust av sin förmåga att känna sig ansvarig för sina liv efter ett eventuellt traumatiserande förflutet, och söker motverka känslor av främlingskap i Sverige som nytt land genom att försöka hjälpa dem med/till en ny social struktur i nuet (jfr Kohli & Mather 2003). Mentorprogrammet kan kanske därmed också ge sådant hopp om framtiden ensamkommande unga kan uppleva har avgörande betydelse för deras integrering i sitt nya samhälle och deras välbefinnande och utveckling av motståndskraft (jfr Jani m.fl. 2016).

När det gäller ”yrkeslivs-Sverige” och ”förenings-Sverige” verkar programmet arbeta mot sådana utomstående processer som ofta är avgörande för unga migranters etablering, välbefinnande och tillhörighet, så som uteslutning (jfr Wernesjö 2015). Programmet verkar också motverka sådan brist på kontroll över sitt eget liv och känslor av ensamhet som kan uppstå inom målgruppen (jfr Herz & Lalander 2017).

Generellt sett erbjuder mentorprogrammet med sina individuella anpassningar förutsättningar för tillförlitliga och praktiskt stödjande socialarbetare, vilket är centralt för unga migranters känsla av tillhörighet (jfr Kohli 2011). Detta tyder på att mentorprogrammet kan erbjuda både sådana relationer med plats som en känsla av hemma i samhället och sådana rutiner som kan skapa en känsla av välbefinnande och tillhörighet (jfr Muir & Gannon 2016).

### De behov det är otydligt eller tveksamt om mentorprogrammet adresserar

Varken styrdokument eller intervjuer med mentorer visar att mentorprogrammet adresserar den erfarenhet av flytt och separation från familje- och sociala nätverk i sändningslandet eller upplevelser av våld och/eller krig som ensamkommande ungdomar ofta upplevt (jfr Wernesjö 2015, Aytar & Brunnberg 2016) eller sådan tillhörighet som präglar en framgångsrik övergång från en sårbar tid till en period av lugn (jfr Kohli & Mather 2003). Det är dock rimligt att sådana behov tillgodoses av andra än SOS Barnbyars mentorer, företrädesvis yrkespersoner med behandlingskompetens, exempelvis inom psykiatrin.

Ytterligare en dimension som mentorprogrammet åtminstone inte under den tid denna utvärdering pågick tydligt adresserade är ungdomarnas levnadsmiljö. Det familjestärkande arbetet hade ännu vid författandet av denna rapport inte kommit igång, vilket begränsade programmets möjligheter att gynna de ungas integrationsprocesser genom att boende-/familjerelationerna är stabila och framgångsrika (jfr Sirriyeh 2013). Detta illustrerar det skede som utvärderingen gjordes i, nämligen innan programmet riktigt kommit igång i alla delar.

Det är oklart hur mentorprogrammet aktivt och strukturerat arbetar med ungdomarnas resurser (jfr Brunnberg m.fl. 2011, Wallin & Ahlström 2005). Det är möjligt att detta synliggörs i de individuella samtalen med mentorerna, och fastän det är naturligt att det är ungdomarnas behov som lyfts fram i de tidiga dokumenten, så noterar vi att resurserna skulle kunna användas bättre och mer strategiskt om de synliggjordes och fick en mer aktiv roll i programkonceptet. Den beskrivning av de unga migranterna som framträder i SOS Barnbyars dokument med fokus på deras förmodade behov riskerar att uppfattas som ”utsatta offer” (jfr Stretmo 2014). En annan fråga är om programmet med sina handlingsplaner och uppföljningar kan innebära sådan känsla av att vara kontrollerad som Muir och Gannon (2016) fann vara kopplat till negativa effekter. Dessa aspekter av strategisk resursanvändning och hur ungdomarna beskrivs torde vara något för de programansvariga att tydliggöra.

Ett mentorprogram som detta kan givetvis inte påverka en av de allra viktigaste faktorerna, nämligen den trygghet som kommer med positivt besked om asylansökan (jfr Kohli 2011, Chase 2013). Rädslan för förlust av tillhörighet vid utvisning utgör en risk mot såväl deras välbefinnande som tillhörighet och det är lätt att förstå att det är svårt för ungdomar att bibehålla sin motivation under asylprocessen när de inte vet om de får stanna kvar i Sverige. Hur detta ska hanteras inom programmet är dock ett beslut som ter sig synnerligen angeläget att fatta.

När det gäller ”den svenska allmänheten” verkar programmet inte direkt arbeta mot sådana utomstående processer som ofta är avgörande för unga migranters etablering, välbefinnande och tillhörighet, så som uteslutningsförfaranden, rasism och hur andra framställer ungdomarna som främlingar och inte ser dem som en del av samhället (jfr Sinha & Uppal 2009, Söderqvist 2014, Wernesjö 2014, Wernesjö 2015). Å andra sidan arbetar programmet för att de ska kunna få anställning och därmed göra dem till en del av samhället. Samtidigt måste frågan resas om arbetssättet med ett

särskilt mentorprogram med aktiviteter riktade till just e-boende ensamkommande ungdomar riskerar att distansera dem från övriga ungdomar (jfr Socialstyrelsen 2013b, Wimelius med kollegor 2017). En av mentorerna berättade att en av kollegorna ”skickat sin ungdom” till en mer allmänt riktad verksamhet:

*”En kollega, han skickade sin ungdom faktiskt dit, och han gick kursen. Och det blir att man träffar andra ungdomar, inte bara ensamkommande, utan ungdomar från hela delar av stan.”*

Vad skulle det innebära att rikta verksamheten till vilka ungdomar som helst som behöver och själva vill ha hjälp med skolarbete, språk- och annan utveckling och att komma i kontakt med föreningsliv och arbetsmarknad? Samtidigt kan kanske ungdomscentret erbjuda en möjlighet att utveckla sociala relationer med andra migranter med liknande erfarenheter som är viktiga för ensamkommande ungdomar (jfr Eriksson m.fl. 2016).

## Ungdomarnas förväntningar på programmet

I intervjuerna med ungdomarna framgick det att de fick stöd inom många områden som de själva uppfattade som betydelsefulla. En ungdom fick hjälp med sina fritidsaktiviteter:

*”De hjälper mig också när jag vill spela fotboll i ett lag, de tränade mycket. Så, det är olika aktiviteter här.”*

Två ungdomar berättade att de vänder sig till sin mentor för emotionellt stöd:

*”Först kom jag hit och talade med [mentorn]. Ja, i hela Sverige har jag bara en vän, [mentorn]. Ja, varje vecka kan jag tala med [mentorn] och det känns bättre när jag talar med [henom].”*

Två andra ungdomar i sin tur har fått hjälp av sin mentor att söka bostad. En av dem vänder sig till sin mentor även för annat praktiskt stöd:

*”[Mentorn] hjälper mig boka hos doktorn också. […] Och så till exempel när vi är nu 18 år, jag fyller nästa 19 år … när jag till exempel ska få en lägenhet och ska bo där ensam. Innan jag flyttar och blir ensam, behöver jag hjälp med] pengar, Swish eller att använda dator.”*

En annan ungdom berättade att hennes mentor tar med henne till olika affärer och restauranger i centrala Göteborg. Hennes förväntningar på sin mentor var dock att få stöd att utvecklas som person:

*”När det gäller personen, [hen] gillar att man utvecklar sig, och [hen] kan hjälpa till att jag kan utveckla mig, allting som är svårt för mig.”*

## Arbete

Ett tema som var gemensamt och framgick i tre av intervjuerna var att ungdomarna får hjälp av sina mentorer med arbetsrelaterade frågor:

*”När man söker jobb hjälper de mig.”*

*”De hjälper till att söka olika jobb, till exempel jag har fått ett sommarjobb förut. Allt som är svårt för mig, kan de hjälpa till med.”*

*”Ja, alltså. Vi har pratat om det [hur jag kan få jobb i framtiden], och jag tycker om attjobba med händerna, inom elektricitet eller tekniska saker, du vet. […] Den viktigaste biten är ju alltså språket, ja, just nu, att jag ska kunna lära sig språket, och gå in i det svenska samhället, lära sig, och att kunna söka jobb och, så här du vet.”*

En ungdom berättade också att mentorerna tar med ungdomarna till olika arbetsplatser:

*”De gör många olika saker. Till exempel visar de oss olika företag [...] Jag vill bli polis, det är de som tog till mig till polisen, och jag har fått information också.”*

Alla de ungdomar som vi intervjuade hade tydliga mål för sitt framtida arbetsliv, vilket kunde vara ett yrke eller några olika beroende på om de skulle lyckas nå sitt förstahandsalternativ:

*”Först och främst, jag vill bli läkare, men eftersom språket är svårt för mig just nu, kanske jag läser inom teknik.”*

*”I framtiden … Jag tänker jag vill bli läkare […] barnmorska eller gynekolog.”*

*”Nu går jag på språkintroduktion, och sen hoppas jag … när man har betyg att börja gymnasiet, och sen göra klart gymnasiet så hoppas jag på att jobba. […]Men jag [vill] gärna bli ingenjör, att bygga [ohörbart] ibland och jag tänker [...] Ibland tänker jag köra spårvagn.”*

För att nå dessa arbetsrelaterade mål visar intervjuerna att det i synnerhet är två saker de unga migranterna hoppas att mentorprogrammet ska hjälpa dem med: det svenska språket och skolarbetet.

## Svenska språket

Av de intervjuade ungdomarna lyfte åtta fram att en central förväntning på SOS Barnbyars mentorprogram var hjälp att utveckla sina kunskaper i svenska:

*”Jag får nytta av att lära mig språket, först och främst.”*

*”Ja, jag kommer hit för att mentorn hjälpa mig med svenskalektioner, eller … Mitt mål är bara att lära mig svenska. Det är svårt för mig att lära sig svenska … Det är mitt mål.”*

*”Jag vill läsa, jag vill prata svenska snabbt […] lära mig svenska. […] Just nu ligger min fokus på språket.”*

Språket beskrivs av många som det första och helt nödvändiga steget för att kunna utvecklas på andra sätt.

*”Först, tror jag, tänker att kunna att utveckla språk, att tala, och de kan hjälpa med mycket. Först tänker jag språk. För att det är nyckeln. […] Men jag tänker, först jag kommer här bara språket och tänker … hur kan jag lära mig språk, svenska, hur kan de hjälpa mig, och så jag tänker framtid. […] Jag känner inte självförtroende, inte jättebra, men jag känner att det finns ett litet problem och det handlar om språk, att tala, att … så jag hoppas det är bra när man känner efter ett år, eller två år är jag klar, när man har tre år, eller fyra år, jag hoppas alltid jag klarat. Så det är jättebra, det här. Det är problem först med språk, inte annat. Jag tänker inte jobba nu, jag tänker inte ’hur lär jag mig annat?’, jag tänker bara på språket. Jag tänker, språket, det är svårt. […] När jag kan språket hittar jag nyckeln.”*

Tre nämnde specifikt språkcafét som en viktig arena för att utveckla sitt språk:

*”Ja, och det här med språkcafé, det är också väldigt bra att man har tid att prata med dig så att du får ut, i alla fall, orden. […] Det är att man lagar mat tillsammans. […] Att man går ut och träffas ute och fikar och så där du vet.”*

Det specifika språk som ungdomarna avser när de talar om behovet att utveckla det är utan undantag svenska. Som nämndes ovan reste några av mentorerna frågan om det är det alltid är det mest strategiska när det gäller ungdomar som ännu inte fått uppehållstillstånd. En mentor nämnde dock också en annan aspekt av betydelsen av att ha ett utvecklat språk:

*”Alla studier visar ju det, alltså all forskning, att har man ett starkt modersmål och att det fortsätter att utvecklas, det är ju då det går bäst för andraspråksinlärningen, och andra ämnen också. Så det är ju ändå viktigt att uppmuntra det också… […] Att det ändå är en, jamen så viktigt, att det inte stigmatiseras heller ... Att det är viktigt att de pratar det, att de lär, kanske går på modersmål, att man också uppmuntrar frågor kring det.”*

## Skolan

Av de intervjuade ungdomarna lyfte sju fram att en central förväntning på SOS Barnbyars mentorprogram var hjälp med skolarbete.

*”Att kunna få hjälp med olika ämnen, alltså när det gäller matematik och svenska, läxhjälp och så där.”*

*”Läxhjälp också. Och att de hjälper mig, de ämnen som jag har.”*

I sex av intervjuerna nämns exempel på att mentorerna också ger denna hjälp:

*”Vi får ju mycket läxor … på fredag. Så att vi gör det på helgerna då. Och då, då fokuserar jag att jag gör de här läxorna. […] Ja, och lördagar och helger alltså, stängs de här olika ställen där man får hjälp, läxhjälp. Till exempel bibliotek och så här, de stänger tidigt du vet, och därför måste man vara där tidigt, och … du vet. … […] Jag ringer […] [mentorn].”*

*”De hjälper mig, till exempel med läxhjälp. […] Jag försöker förstå vad proven handlar om. Men, när jag inte förstår … allt prov … jag kommit hit … men min mentor, [hen] hjälper mig. [Hen] förklarar alltid … prov … men vi jobbar tillsammans. Men när [hen] hjälper mig förstår jag allt. När jag är tillbaka i skolan förstår jag allting, på prov svarar jag på alla frågor. Mina lärare, de säger ’Du är jättebra, du är jätteduktig’”*

En av mentorerna poängterade att språket och skolarbetet är det viktigaste i den livsfas de flesta av ungdomarna befann sig i, och att även om förvärvsarbete är viktigt, så ligger det längre i framtiden för dem:

*”Jag tror det bästa sättet att undvika att man hamnar ... i de här utanförskapen resten av sitt liv, det är just de grejerna som jag poängterade, med språket, utbildning och på så vis skaffa sig ett bra arbete. [Vi jobbar] egentligen inte så mycket [med det] just nu, för att just nu initialt och så, så är det, det är skola och det är språket och så vidare, så.”*

## Slutsatser: Hur motsvarar mentorprogrammet målgruppens behov och förväntningar?

Sammanfattningsvis är vår bedömning att SOS Barnbyar utvecklat ett ambitiöst program. Men utvärderingen är en studie av en organisation mitt i en första fas av implementering av ett nytt program, vilket flera av mentorerna nämnde i intervjuerna:

*”Vi kastades ju in i september där i en ganska underlig fas egentligen, för att vi tillsattes i en väldigt lös struktur. Det fanns liksom väldigt lite att hålla sig fast vid. Det enda vi visste var att vi skulle jobba med att stärka ungdomar mellan 16 till 21 som har EBO-placering i Angeredsområdet. Vi skulle jobba med att stärka deras nätverk, deras lärande och deras trygghet. […] Så att det var en väldigt spännande höst kan man säga.”*

*”Egentligen att det inte ser ut riktigt som man hade tänkt att det skulle se ut. […] Jag tänker ändå att det är arbetet som tillslut måste utforma verksamhetsplanen. Och det är därför den aldrig kan stämma när du gör en verksamhetsplan först och sen börjar arbeta, för att du kommer upptäcka saker som att det här funkar inte.”*

Detta präglar såväl själva programmet som vad utvärderingen förmår fånga upp. Med tanke på att utvärderingen genomfördes mer eller mindre parallellt med att mentorprogrammet utvecklades och introducerades när det empiriska materialet samlades in är det inte förvånande att utvärderingen finner exempel på oklarheter, möjliga utmaningar och utvecklingsmöjligheter i det praktiska genomförandet av programmet.

I detta tidiga skede verkar ungdomarna i huvudsak nöjda med mentorsprogrammet och de förväntningar de uttrycker ryms väl inom vad mentorprogrammet erbjuder. Men det finns ett stort glapp mellan å ena sidan verksamhetsplanens och handlingsplanens mångsidiga ambitioner och många specificerade och detaljerade delmål och de två helt centrala mål som ungdomarna själva uttrycker att de behöver arbeta med: språk och skola. Detta glapp synliggör dels frågan om vem som egentligen styr vad tiden ägnas åt: ungdomen, programmet eller mentorn, som vi tagit upp tidigare. För även om språk väl kan tränas genom att gemensamt laga mat eller andra aktiviteter, så riskerar också samtidigt varje annan aktivitet att ta fokus från de mest centrala. Detta reser i sin tur frågan om hur stora påverkansmöjligheter ungdomarna själva har på mentorsverksamheten. Är det helt frivilligt att delta i och möjligt att helt välja bort gruppaktiviteter som en ungdom inte har intresse för? Ett exempel från intervjun med en mentor synliggör detta:

*”Om jag skulle komma och vara en del av en verksamhet, och nån skulle säga till mig att ’Nu ska vi laga köttfärspaj. Och det är det vi ska göra, vi ska laga köttfärspaj.’ […] Då hade jag känt mig … jätteopepp. För jag tycker inte om köttfärspaj. […] Köttfärspaj är skitäckligt. Och tråkigt att laga. […] Men däremot om nån hade kommit och frågat mig så här ’Vad tycker du om att äta?’ […] Alltså, du vet att man hela tiden jobbar med att ställa ledande frågor och att man är nyfiken. Jag tror att det bidrar till att ungdomarna känner att de har delaktighet i verksamheten och att de känner att de blir lyssnade på och blir tagna på allvar.”*

Exemplet visar en tydlig ambition att ”starta där ungdomen är” och bjuda in till delaktighet i aktivitetens utförande. Men visar samtidigt att på en mer övergripande nivå är aktiviteten likväl förbestämd. Den unge bjuds in till att välja mat, men att det är matlagning som är aktiviteten är inte förhandlingsbart.

Vår slutsats om mentorprogrammets värde blir därmed att mentorprogrammet delvis motsvarar ungdomarnas behov och självbeskrivna förväntningar. Det motsvarar väl de tämligen begränsade förväntningar som ungdomarna i programmet uttrycker, och i många avseenden överskrider

det dessa. Det motsvarar delvis de behov som dessa ungdomar ofta har enligt forskningen.

Mot bakgrund av vad som framkommit av utvärderingen bedömer vi att SOS Barnbyars mentorprograms huvudsakliga särskilda värden i förhållande till ungdomarnas förväntningar och behov är:

- Hjälp att utveckla svenska språket
- Hjälp med skolarbetet
- Kan gynna ungdomarnas förberedelse för ett yrkesliv
- Kan gynna ungdomarnas egenansvar och känsla av kontroll
- Därigenom gynna ungdomarnas hopp om framtiden
- Motverkar ungdomarnas eventuella känslor av ensamhet
- De individuella relationerna mellan ungdom och mentor

Mot bakgrund av vad som framkommit av utvärderingen och väl medvetna om att förändringar kan ha skett efter att den datainsamling som den inrymde avslutades är vår bedömning att SOS Barnbyars mentorprogram i förhållande till ungdomarnas förväntningar och behov har följande utvecklingsmöjligheter:

- Utveckla det familjestärkande arbetet som finns i verksamhetsplanen.
- Synliggör ungdomarnas resurser och hur dessa kan arbetas strukturerat med.
- Inkorporera i programmet stöd för asyl- och uppehållstillståndsprocessen.
- Utred vad det skulle innebära att rikta verksamhet till även andra ungdomar för att gynna möten bortom gruppen ”ensamkommande”.
- Utred om alla delmål i handlingsplanen är lika nödvändiga för att eventuellt fokusera mer på de allra nödvändigaste.

I och med denna rapport lämnas resultaten av utvärderingen till SOS Barnbyar att förvalta.

## Diskussion: mentorprogrammets potentiella betydelse för unga migranters etablering i det svenska samhället

Vi finner SOS Barnbyars arbete med målgruppen e-boende ensamkommande ungdomar mycket lovvärt. De tog snabbt ansvar för en grupp unga som på många sätt riskerar att hamna ”mellan stolarna” i det svenska välfärdssystemet. SOS Barnbyars ambition att utveckla ett program, få det utvärderat av utomstående för att sedan göra nödvändiga justeringar innan eventuell spridning i landet är en god modell för att utveckla s.k. evidensbaserat socialt arbete. Men 2015 kom det många ungdomar under kort tid och de kunde inte vänta på stöd. Därför kom utvärderingen att åtminstone delvis äga rum under en period då programmet ännu var under viss utveckling. Utvärderingar kan designas med mer eller mindre fokus på ”utomstående granskare” respektive ”medverkande programutvecklare”. I efterhand kan vi konstatera att det hade underlättat att tydliggöra bättre i tidigare skeden vilken relation som skulle råda mellan oss som utvärderare och SOS Barnbyar. Mot denna bakgrund, d.v.s. att det program vi utvärderade inte var helt ”färdigt” och därmed förändrades under utvärderingsperioden och att vår roll inte var helt tydlig, vill vi dock lyfta fram flera intressanta frågor utvärderingens resultat reser i förhållande till det kunskapsfält som beskrevs inledningsvis.

För det första uppfattar vi på ett övergripande plan en tvetydighet i vad SOS Barnbyar beskriver att mentorprogrammet ska göra: å ena sidan ska insatser och handlingsplan vara *individuella* (SOS Barnbyar Verksamhetsplan 2016/17). Å andra sidan definierar handlingsplanen vissa önskningar och mål som de unga uttrycker som inte SOS Barnbyars fokus eller arbetsområde och som SOS Barnbyars verksamhet inte syftar till att tillgodose (SOS Barnbyars Handlingsplan s 5). Detta kan vara ett exempel på sådana generella tvetydigheter och paradoxer som ofta präglar mentorprogram som Risberg och Romani (2017) lyfter fram. En sådan kan ha att göra med programmets mål, exempelvis om det formellt är formulerat i termer av personlig utveckling, men skyddslingarna har förväntningar på ett det ska leda till ett arbete. I våra intervjuer uttryckte exempelvis några ungdomar att de, innan de förstått exakt vad mentorprogrammet kunde hjälpa dem med, ville ha hjälp med asylfrågor.

För det andra är effekter av mentorsprogram oftast svaga eller moderata (DuBois m.fl. 2011, Matz 2014). Dessutom varierar effekter av mentorprogram betydligt, troligen beroende på målgruppen, de ungas upplevelser, sociala kompetens, utvecklingsfas, familjer och övriga miljö och kontext, programmets format och karaktäristika, teoretiska ramverk, längd och kontaktfrekvens, och utvärderingssätt (Larsson 2016). Därtill är långtidsuppföljningar ovanliga (DuBois m.fl. 2011). Vår utvärdering kom inte att rymma jämförelser mellan ungdomarnas upplevelser och förmågor före och efter deltagande i mentorprogrammet, utan fokuserar snarare på programmets *förutsättningar* att tillgodose de behov och förväntningar på programmet som denna grupp ungdomar har. Det hade att göra med både målgruppen, mentorprogrammets utveckling och utvärderingens tidsrymd. Vi hoppas att SOS Barnbyar genom denna utvärdering, andra utvärderingar samt den avhandling som detta projekt också kommer att resultera i får ett gott underlag för att ytterligare utveckla sitt program och att de behåller sin ambition att utvärdera sitt arbete.

Ytterligare några frågor berör programmets innehåll. Vi noterar att målgruppen för detta program är ungdomar som behöver stöd i sin etablering i det svenska samhället och att SOS Barnbyars målgrupp nationellt såväl som internationellt är barn som förlorat eller riskerar att förlora föräldrars omsorg. Samtidigt samlar och separerar programmet migrantungdomar från andra ungdomar. Vår studie bekräftar exempelvis tidigare studier som visat att många ensamkommande ungdomar önskar sig svenska kompisar, men att de upplever det svårt få det (jfr Socialstyrelsen 2013a). ”Att höra till någonstans och till någon, kan jämföras med behovet av att ha tillhörigheter som symboliserar en framgångsrik övergång från en tid av djup sårbarhet till en period av relativ sammanhållning och lugn efter stormen” (Kohli & Mather 2003: 205, *vår översättning*). Ett alternativ skulle vara ett program riktat till alla ungdomar i närområdet som en gemensam mötesplats. Vi föreslår inte en drastisk förändring av programmet, men noterar dilemmat i detta upplägg. Vi vill också poängtera vikten av tydlighet för ungdomarna. Generellt sett är det viktigt att deltagarna i programmet vet vad programmet syftar till att stötta dem med, så att de inte förväntar sig ett stöd som vi inte är satta att ge. Men också i det specifika delarna finns kanske utrymme för förtydliganden. Är det exempelvis lika viktigt att besöka två museer som att läsa sig svenska? Finns matlagningskurserna för att de ska lära sig laga pizza eller träna svenska? Avslutningsvis vill vi poängtera risken att sådana här program i första hand når de som redan har ett gott självförtroende, och

goda strategier för att studera, planera sin framtid, göra strategiska val och utvecklas och etableras som vuxen.

När det gäller de tydliga resultaten i denna utvärdering att svenska språket, skolarbetet och förberedelser för ett yrkesliv är centrala i ungdomarnas förväntningar på programmet, så linjerar detta med annan forskning som visat att trots att barn med utländsk bakgrund generellt är en skolmotiverad grupp som hyser mycket högre utbildningsaspirationer än andra elever, är gruppen fortfarande underrepresenterad i eftergymnasiala utbildningar (Socialstyrelsen 2013a). Ensamkommande unga måste samtidigt lära sig ett nytt språk och uppfylla kunskapskraven. Att hinna med att lära sig ett nytt språk och få godkänt i åtta till tolv olika ämnen innan fyllda 20 år, är en rejäl utmaning för de som anlänt under tonåren, i sinnerhet om de från sitt hemland har en bristfällig skolbakgrund (Socialstyrelsen 2013a). Att detta tema var framträdande i intervjuerna med ungdomarna kan dels ha att göra med att mentorerna erbjöd mycket sådant stöd i programmets tidiga faser och dels med att de flesta av dem endast varit i Sverige ca 1 år och gick på språkintroduktion när de intervjuades och således behövde bli klara och komma in på gymnasieprogram.

När man står inför att bygga upp insatser för dessa ungdomar i sin kommun kan man med utgångspunkt i denna rapports resultat ställa sig frågor som: ”Vilka mål ska insatserna ha?”, ”Vilka typer av insatser har tidigare visat sig bra för att nå dessa mål och vad kan vi lära av dem?”, ”Hur värderar jag olika typer av kunskap om dessa program?” och ”Vad kan jag göra för att bidra till kunskapen om hur vi bäst kan hjälpa dessa barn?”. Observera dock att det kan vara svårt att nå sina mål om programmet syftar till att förändra alltför mycket på så många nivåer, såsom både den individuella, familj, fritid och försörjning.

## Metoddiskussion

Liksom vilken annan utvärdering som helst har även denna sina metodologiska begränsningar. En sådan är att inte alla ungdomar som inkluderades i programmet ingick i utvärderingsstudien. Några inkluderades i programmet, men kom aldrig att egentligen delta och blev därför aldrig aktuella för att delta i studien. Andra befann sig mitt i asylprocesser med tillhörande intervjuer, varför deltagande i våra intervjuer bedömdes som mindre viktiga att prioritera eller ville inte delta av andra skäl. Av dessa hade det för denna utvärdering varit särskilt värdefullt att få reda på varför de som introducerats till programmet inte valde att medverka i det. Detta är något vi föreslår att framtida utvärderingar inkluderar.

Ytterligare en begränsning utgörs av vad semistrukturerade intervjuer kan ge för typer av resultat i en utvärdering. Semistrukturerade intervjuer kan ge insikt i det som var allra viktigast för ungdomarna själva. Genom att de fritt får formulera sig hade även problem kunnat lyftas och oväntade resultat komma fram. Det metoden synliggjorde är ju också såväl vad mentorprogrammet tydligt adresserar och behov det är otydligt eller tveksamt om det adresserar. Detta hade varit svårt att identifiera med en annan design, t.ex. om utvärderingen begränsats till mentorprogrammets mål. För att bedöma om ett visst arbetssätt generellt har potential att hjälpa ungdomar med ett konstaterat problem kan utvärderingar med före- och eftermätningar av deras behov och resurser vara till hjälp. Bäst underlag för att bedöma vilken roll arbetssättet spelar i förhållande till exempelvis en generellt god relation mellan hjälpare och ungdom eller när i tid programmet erbjuds, utgör ett upplägg med en kontroll- eller jämförelsegrupp och att utvärderingen baseras på formulär utvecklade för utvärderingar, testade på normalpopulationer och validerade. Ibland finns dock inte redan utvecklade och testade utvärderingsformulär som motsvarar målen med det program man vill utvärdera. Försök gjordes i intervjuerna med ungdomarna att ställa vissa frågor med fasta svarsalternativ för att möjliggöra jämförelser för att identifiera förändringar mellan före och efter deltagande i mentorprogrammet, men dels var det oklart för oss hur dessa frågor skulle formuleras på ett sätt som var rättvist gentemot programmets mål eftersom styrdokumenten rymmer många begrepp som förefaller centrala på olika nivåer (Vi fann det mycket svårt att operationalisera t.ex. ”identitet”, ”meningsfull fritid” och ”etablerad i samhället”.) och dels hade ungdomarna svårt att besvara dessa frågor. Eftersom utvärderingen inte kom att inkludera uppföljningsintervjuer har dessa försök inte redovisats i denna rapport.

Initiativ som detta, att utveckla program för att stödja ungdomar som kan möta särskilda utmaningar i etableringen som vuxna, är mycket värdefulla för samhället. Det är mycket viktigt att de utvärderas innan de sprids. Därför vore det värdefullt med fortsatt utvärdering av SOS Barnbyars mentorprogram, dels för att fånga upp eventuella fortsatta förändringar av programmet och dels med andra utvärderingsmetoder. I synnerhet är före- och efterjämförelser värdefulla. Särskilt värdefullt vore det att intervjua ungdomarna först en gång i samband med att han/hon påbörjar mentorprogrammet och därefter minst en gång efter minst 6 månader med fokus på eventuella förändringar sedan det första och mentorprogrammets roll för dessa förändringar och deras upplevelser av

programmet och dess betydelse för dem. Sådana var dock inte möjliga inom detta uppdrag. En sådan studie borde utföras när programmet är så färdigutvecklat att det inte längre genomgår större förändringar utan hålls ungefär lika under utvärderingstiden (jfr ”Hearing All Voices”, som utvärderades först efter tre år). Det är en utmaning att utvärdera ett program som är under utveckling. När det gäller vår utvärdering av mentorprogrammet, så uppdaterades exempelvis styrdokument under utvärderingens gång och det kunde dröja innan vi visste att en ny version fanns. Ett annat exempel är att ett mål enligt SOS Barnbyar Verksamhetsplan (2016/17) var att arbeta familjestärkande, men detta hade ännu inte startat vid författandet av denna rapport. Det är inget anmärkningsvärt med att ett sådant här program förändras under första året, men det är en utmaning att då utvärdera det på ett rättvist sätt. De resultat denna rapport redovisar måste därför läsas med medvetenhet om dels att ingen metod förmår fånga hela verkligheten och dels att programmet utvecklades både under datainsamlingen och efter att den avslutats.

## Unga migranter som ”problemgrupp”

Till slut vill vi kort diskutera ensamkommande och unga migranter som en ”problemgrupp”. På inget ställe kan vi se att SOS Barnbyar definierat sin målgrupp som ett problem. Inte heller har vi som utvärderare gjort det. Men utgångspunkten i såväl programmet som i mycket forskning är att ensamkommande unga migranter är en särskilt utsatt grupp.

Detsamma gäller e-boende unga migranter. När det gäller placerade barn och unga i allmänhet stödjer forskningen att en placering hos släkting eller annan närstående är stabilare än hos familjehem utanför nätverket eller på HVB. Enligt socialtjänsten och gode män har sådana placeringar fördelar i och med att de unga känner eller har kännedom om den person eller familj de bor hos, de pratar samma språk och släktingarna kan underlätta kontakten med den biologiska familjen, om den finns kvar. Bland farhågorna finns dock att nätverkshem kan ha knappa ekonomiska resurser, trångboddhet och arbetslöshet samt att släktingarna själva kan befinna sig i en asylprocess med den osäkerhet som det kan innebära, men också en oro för att barnen, p.g.a. tacksamhet för att får bo hos släktingen, inte nänns berätta om de inte har det bra (Socialstyrelsen 2013a).

Men vi vill dels poängtera att gruppens utsatthet inte behöver gälla alla dess individer. Och dessutom: att tala om denna grupp ungdomar som särskilt utsatta riskerar att stigmatisera individer och individualisera ett samhällsproblem. Samtidigt är de utmaningar som denna grupp unga möter

till stor del just sociala. Är det helt orimligt att i stället eller åtminstone också se denna grupp ungdomar som en samling särskilt resursstarka (som s.a.s. klarat av att geografiskt lämna sitt land och sin familj) eller ”samhällsproblemet” som en internationell framgång i det att vår samtid gör det möjligt för unga att lämna en plats där de inte ser en framtid för en plats där de kn hoppas på en? Ska dessa ungdomar göras till föremål för sociala insatser på basis av att de kommit hit utan målsman? Eller ska insatser riktas till alla de ungdomar inom ett närområde som upplevt problem med sin fritid, skolgång eller försörjning? I så fall skulle en del ”svenska” ungdomar inkluderas och en del ensamkommande e-boende exkluderas. I tidigare forskning har ”ensamkommande” unga berättat om en svag relation med socialarbetare och brist på deltagande och makt (Gustafsson, Fioretos & Norström 2012, Wernesjö 2014). Att reflektera över dessa frågor menar vi därför avslutningsvis skulle kunna gynna utvecklingen av relationen mellan unga och socialarbetare.

# Referenser


Andersson, G. (1998) Barnintervju som forskningsmetod. *Nordisk Psykologi 50*(1): 18–41.

Aytar, O. & Brunnberg, E. (2016) Empowering Unaccompanied Children in Everyday Life in a New Country. A Resilience Support Centre in Sweden Evaluated from the Perspective of Program Theory. *Revista de Asistenta Sociala* 2: 35-56.

Baldassar, L. & Merla, L. (2015) Locating transnational care circulation in migration and family studies. I: Baldassar, L. & Merla, L. (red.). *Transnational families, migration and the circulation of care: understanding mobility and absence in family life* New York, NY: Routledge.

Bogat, G. A., & Liang, B. (2005) Gender in mentoring relationships. I: DuBois, D. L. & Karcher M. J. (red.), *Handbook of youth mentoring*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Bowlby, J. (1988) *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development.* New York: Basic Books.

Bruce, M. & Bridgeland, J. (2014) *The Mentoring Effect: Young People's Perspectives on the Outcomes and Availability of Mentoring*. Washington, D.C.: Civic Enterprises with Hart Research Associates for MENTOR: The National Mentoring Partnership.

Bruhn, A. & Källström, Å. (red.) (2018) *Relationer i socialt arbete – I gränslandet mellan profession och person.* Liber.

Brunnberg, E., Borg, R.-M. & Fridström, C. (2011) *Ensamkommande barn: en forskningsöversikt.* Malmö: Studentlitteratur.

Caivert, L. (2018) *Att möta människor i trauma.* Studentlitteratur.

Cater, Å. K. (2014) Children's descriptions of participation processes in intervention for children exposed to intimate partner violence. *Child and Adolescence Social Work* 31(5): 455-473.

Chase, E. (2013) Security and subjective wellbeing: the experiences of unaccompanied young people seeking asylum in the UK. *Sociology of Health and Illness* 35(6): 858-872.

Davies, C. A. (2008) *Reflexive ethnography: a guide to researching selves and others* (2nd ed.). London: Routledge.

De Graeve, K. (2015) Classed landscapes of care and belonging: guardianships of unaccompanied minors. *Journal of Refugee Studies* 30(1): 71-88.

Deveci, Y. (2012) Trying to understand: promoting the psychosocial well-being of separated refugee children. *Journal of Social Work Practice* 26(3): 367-383.

DeWit, D. J., DuBois, D. L., Erdem, G., Larose, S. & Lipman, E. L. (2016) The Role of Program-Supported Mentoring Relationships in Promoting Youth Mental Health, Behavioral and Developmental Outcomes. *Prevention Science 17*(5): 646-657.

Dolan, P. & Brady, B. (2011) *A Guide to Youth Mentoring: Providing Effective Social Support*. London: Jessica Kingsley Publishers.

DuBois, D. L., Portillo, N., Rhodes, J. E., Silverthorn, N. & Valentine, J. C. (2011) How Effective Are Mentoring Programs for Youth? A Systematic Assessment of the Evidence. *Psychological Science in the Public Interest* 12(2): 57-91.

Eby, L. T., Rhodes, J. E., & Allen, T. D. (2007) Definition and Evolution of Mentoring. I: Allen, T. D. & Eby, L. T. (red.) *The Blackwell Handbook of Mentoring: A Multiple Perspectives Approach* (2nd ed., Vol. 62). Maiden, MA: Blackwell Publishing.

Eriksson, M., Ghazinour, M., Hanberger, A., Isaksson, J. & Wimelius, M. E. (2016) *Utvärdering av insatser för ensamkommande barn och ungdomar i Umeå 2012 - 2013: Slutrapport*. Umeå Centre for Evaluation Research, Umeå Universitet.

Garringer, M., Kupersmidt, J., Rhodes, J., Stelter, R. & Tai, T. (2015) *Elements of Effective Practice for Mentoring. Research-informed and practitioner-approved best practice for creating and sustaining impactful mentoring relationships and strong program services*. MENTOR: The National Mentoring Partnership. http://www.mentoring.org/images/uploads/Final_Elements_Publication_Fourth.pdf (2016-10-14)

Geldard, K., Geldard, D. & Yin Foo, R. (2016) *Counselling adolescents – The proactive approach*. London: Sage Publications.

Glick Schiller, N., Basch, L-. & Blanc-Szanton, C. (1992) Transnationalism: a new analytic framework for understanding migration. I: Glick Schiller, N., Basch, L-. & Blanc-Szanton, C. (red.) *Towards a transnational perspective on migration: race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences.

Graham-Bermann, S. A., Kulkarni, M. R., & Kanukollu, S. N. (2011) Is disclosure therapeutic for children following exposure to traumatic violence? *Journal of Interpersonal Violence*, 26(5), 1056–1076.

Gustafson, P. (2007) Ett transnationellt perspektiv på migration. I: Olsson, E. (red.) *Transnationella rum: diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. 1. uppl. Umeå: Boréa.

Gustafsson, K., Fioretos, I. & Norström E. (2013) Ensamkommande barn och unga – att vara en person. I: Bak, M. & von Brömssen K. (red.) *Barndom och migration*. Umeå: Boréa.

Herz, M. & Lalander, P. (2017) Being alone or becoming lonely? The complexity of portraying 'unaccompanied children' as being alone in Sweden. *Journal of Youth Studies* 20(8): 1062-1076.

Herz, M. & Lalander, P. (2018) An abstract and nameless, but powerful, bystander – 'unaccompanied children' talking about their social workers in Sweden. *Nordic Social Work Research*.

Hessle, M. (2009) *Ensamkommande men inte ensamma: tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige*. Stockholms universitet.

Hopkins, P. (2008) Ethical issues in research with unaccompanied asylum-seeking children. *Children's Geographies* 6(1): 37-48.

Hubble M. A., Duncan, B. L. & Miller, S. D. (2000) *The heart & soul of change. What works in therapy*, 2 uppl. Washington DC: American Psychological Association.

Hwang, P. & Wängqvist, M. (2014) Ungdomar och unga vuxnas identitetsskapande i relation till familjen. I: Sorbring, E., Andersson, Å. & Molin, M. (red.) *Att förstå ungdomars identitetsskapande: en inspirations- och metodbok*. 1. uppl. Stockholm: Liber.

Hydén, M., & Överlien, C. (2013) The trouble with troubled girls. I: Andershed, A.-K. (red.) *Girls at risk – Swedish longitudinal research on adjustment*. New York: Springer.

Informationsverige.se (2018) *Integration i Sverige*. Länsstyrelsen Västra Götaland. https://www.informationsverige.se/sv/jag-har-fatt-uppehallstillstand/samhallsorientering/boken-om-sverige/att-komma-till-sverige/integration-i-sverige/.

Jani, J., Underwood, D. & Ranweiler, J. (2016) Hope as a Crucial Factor in Integration Among Unaccompanied Immigrant Youth in the USA: A Pilot Project. *Journal of International Migration and Integration* 17: 1195-1209.

Johansson, T., Lindgren, S. & Hellman, A. (2013) *Nya uppväxtvillkor: samhälle och individ i förändring*. 1. uppl. Stockholm: Liber.

Johnston, J. A. (2003) Group interventions for children at-risk from family abuse and exposure to violence: a report of a study. I: Geffner, R., Spurling Igelmann, R. & Zellner, J (red.) *The effects of intimate partner violence on children*. Binghamton, N.Y.: Haworth.

Kaukko, M. & Wernesjö, U. (2017) Belonging and participation in liminality: Unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood* 24(1): 7-20.

Kohli, R. K. S. (2007) *Social work with unaccompanied asylum seeking children*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kohli, R. K. S. (2011) Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum-seeking Children. *Child Abuse Review* 20: 311-323.

Kohli, R. & Mather, R. (2003) Promoting Psychosocial Well-Being in Unaccompanied Asylum Seeking Young People in the United Kingdom. *Child & Family Social Work* 8: 201-212.

Källström, Å. & Thunberg, S. (2019) "As equal in a way" – What young people exposed to family violence value in counselling. *Journal of Family Violence*.

Källström, Å. & Andersson Bruck, K. (2017) *Etiska reflektioner i forskning med barn*. Gleerups.

Larsson, M., Pettersson, C., Skoog, T. & Eriksson, C. (2016) Enabling relationship formation, development, and closure in a one-year female mentoring program at a non-governmental organization: a mixed-method study. *BMC Public Health* 16(1).

Lindahl, R. (2018) Institutionella ramar för relationen mellan familjehemsplacerade ungdomar och deras socialsekreterare. I: Bruhn, A. & Källström, Å. (red.) *Relationer i socialt arbete – I gränslandet mellan profession och person*. Liber.

Matz, A. K. (2014). Commentary: Do Youth Mentoring Programs Work? A Review of the Empirical Literature. *Journal of Juvenile Justice 3*(2).

Migrationsverket (2016a) *Applications for asylum recieved, 2015*. http://www.migrationsverket.se/download/18.7c00d8e6143101d166d1aab/1451894593595/Inkomna+ans%C3%B6kningar+om+asyl+2015+Applications+for+asylum+received+2015.pdf (2016-09-19).

Migrationsverket (2016b) *Aktuellt om… ensamkommande barn och ungdomar, Oktober 2016*. http://www.migrationsverket.se/download/18.2d998ffc151ac38715915be4/1474 031920048/10+Aktuellt+om+oktober+2016.pdf (2016-09-27).

Muir, J. & Gannon, K. (2016) Belongings beyond borders: reflections of young refugees on their relationships with location. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 26: 279-290.

Penninx, R. (2003) Integration: The role of communities, institutions and the state. Migration Information Source. *The online journal of the migration policy institute*.

Risberg, A. & Romani, L. (2017) Paradoxes and Ambiguities of Mentor Programs for the Integration of Migrant Academics. I: *Conference Proceedings: The 4th International Conference on Responsible Leadership Leadership Challenges that Matter* 15 & 16 March 2017. Gordon Institute of Business Science.

Sinha, S. & Uppal, S. (2009) Lesser Youth?: Particular Universalisms and Young Separated Migrants in East London. *Journal of Youth Studies* 12 (3): 257-273.

Sirriyeh, A. (2013) Hosting strangers: hospitality and family practices in fostering unaccompanied refugee young people. *Child & Family Social Work* 18: 5-14.

SOS Barnbyar Sverige (odaterad) *Handlingsplan*

SOS Barnbyar Sverige (odaterad) *Verksamhetsplan 2016/17,* Ungdomscenter Mentorprogram Hammarkullen.

Socialstyrelsen (2013a) *Ensamkommande barn och ungas behov: en kartläggning*. http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19276/2013-11-37.pdf. (2016-11-04)

Socialstyrelsen (2013b) Socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och ungdomar: en vägledning. http://www.socialstyrelsen.se/lists/artikelkatalog/attachments/19030/ 2013-5-2.pdf (2016-09-16)

SOU (2006) *Den segregerande integrationen: Om social sammanhållning och dess hinder*, red: de los Reyes, P. & Kamali, M. Statens Offentliga Utredningar 2006: 73.

SOU (2005) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, red: de los Reyes, P. & Kamali, M. Statens Offentliga Utredningar SOU 2005:41.

Stretmo, L. (2014) *Governing the unaccompanied child: media, policy and practice*. Diss. Göteborgs Universitet.

Söderqvist, Å. (2014) Leaving Care with 'Cultural Baggage': The Development of an Identity within a Transnational Space. *Australian Social Work* 67(1): 39-54.

Thunberg, S (2018) Konsekvenser av kategoriseringar i relationsbaserat stöd – exemplet brottsutsatta ungdomar. I: Bruhn, A. & Källström, Å. (red.) (2018) *Relationer i socialt arbete – I gränslandet mellan profession och person*. Liber.

Tolan, P., Henry, D., Schoeny, M., Bass, A., Lovegrove, P. & Nichols, E. (2013) Mentoring Interventions to Affect Juvenile Delinquency and Associated Problems: A Systematic Review. *Campbell Systematic Reviews, 9*(10).

Trevithick, P. (2003) Effective relationship-based practice: A theoretical exploration. *Journal of Social Work Practice*, 17(2): 163–176.

Zetterqvist Nelson, K. & Hagström, M. (2016) *Nyanlända barn och den svenska mottagningsstrukturen: röster om hösten 2015 och en kunskapsöversikt*. Stockholm: Forte.

Wallin, A.-M. & Ahlström, G. (2005) Unaccompanied young adult refugees in Sweden, experiences of their life situation and well-being: a qualitative follow-up study. *Ethnicity and Health* 10(2): 129-144.

Wernesjö, U. (2014) *Conditional belonging: listening to unaccompanied young refugees' voices*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.

Wernesjö, U. (2015) Landing in a rural village: home and belonging from the perspectives of unaccompanied young refugees. *Identities* 22(4): 451-467.

Wimelius, M. E., Eriksson, M., Isaksson, J. & Ghazinour, M. (2017) Swedish Reception of Unaccompanied Refugee Children-Promoting Integration? *Journal of International Migration and Integration* 18: 143-157.